

**2008 ԹՎԱԿԱՆԻ ՆԱԽԱԳԱՅԱԿԱՆ ԵՎ ՏԻՄ
ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԸՆԹԱՑՔՈՒՄ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ՉԼՄ-ՆԵՐԻ ԱՆԴՐԱԴԱՐՁԸ ՀՐԱՏԱՊ ԽՆԴԻՐՆԵՐԻՆ**

**ISSUE-BASED REPORTING DURING PRESIDENTIAL
AND LOCAL SELF-GOVERNMENT ELECTIONS
IN ARMENIA IN 2008**

**ОБРАЩЕНИЕ СМИ АРМЕНИИ К АКТУАЛЬНЫМ
ПРОБЛЕМАМ В ПЕРИОД ПРЕЗИДЕНТСКИХ ВЫБОРОВ
И ВЫБОРОВ В ОРГАНЫ МЕСТНОГО
САМОУПРАВЛЕНИЯ 2008**

Գիրքը ստեղծվել է ՀՀ նախագահական և ՏԻՄ ընտրությունների ժամանակաշրջանում (համապատասխանաբար՝ 2008 թվականի հունվար-փետրվար եւ սեպտեմբեր) երկրի հրատապ խնդիրների վերաբերյալ 7 թերթերի լուսաբանումների դիտարկման արդյունքների վերլուծության հիման վրա: Հետազոտության հիմնական խնդիրներն էին պարզել, թե ինչպե՞ս, ո՞ր դիտանկյունից են մամուլում ներկայացվել երկրի արդիական խնդիրները, որքանո՞վ են դրանք առնչվել ընտրություններին, թեկնածուների նախընտրական ծրագրերին, որքանո՞վ ամբողջական եւ համարժեք են լուսաբանվել այդ ծրագրերը: Հատուկ ուշադրության են արժանացել ընտրությունների շրջանում Հայաստանի մամուլի լուսաբանման առանձնահատկություններն ու ձեւավորված ավանդույթները, երբ զգալիորեն աճում է հասարակության հետաքրքրությունը՝ քաղաքական ուժերի եւ գործիչների ներկայացրած տեսակետների եւ մոտեցումների նկատմամբ՝ համապետական կարեւորագույն խնդիրներում:

Ծրագրի տնօրեն՝ **Բորիս Նավասարդյան**
Խմբագիր՝ **Արմեն Նիկողոսյան**
Թարգմանիչ՝ **Ճովհնար Նազարյան**
Համակարգչային ձեւավորումը եւ էջադրումը՝ **Նարա Մենդելյանի**

The book is based on the analysis of the findings of monitorings on issue-based reporting during presidential and local self-government elections in Armenia (January-February and September 2008 correspondently). The main task of the study was to determine in which aspects the press presented the urgent issues faced by the country, the extent to which these were linked to elections, election platforms/programs of the candidates, how fully and adequately these programs were covered. Particular attention was paid to the specifics and existing traditions of issue-based reporting in Armenian media during the elections, when the interest of the society towards the viewpoints and approaches to the solution of important state problems increases significantly.

Project Director: **Boris Navasardian**
Editor: **Armen Nikoghosian**
Translator: **Anna Simonian**
Computer layout and design: **Nara Mendelian**

Основу книги составил анализ результатов мониторингов по освещению актуальных проблем в семи печатных СМИ Армении, осуществленных в период президентских выборов и выборов в органы местного самоуправления (соответственно январь-февраль и сентябрь 2008). Основная задача исследования - определить, каким образом, в каких аспектах были представлены в прессе актуальные проблемы страны, в какой мере они связывались с выборами, предвыборными платформами/программами кандидатов, насколько полно и адекватно освещались эти программы. Особое внимание было уделено особенностям и сложившимся традициям освещения прессой Армении актуальных проблем в периоды выборов, когда значительно возрастает интерес общества к представляемым политическими силами и деятелями точкам зрения и подходам к решению важных общегосударственных задач.

Директор проекта: **Борис Навасардян**
Редактор: **Армен Никогосян**
Компьютерная верстка и дизайн: **Нара Менделян**

**FRIEDRICH
EBERT
STIFTUNG**

Ծրագրին եւ սույն հրատարակությանն աջակցել է Ֆրիդրիխ էբերտ հիմնադրամը
The project and the publication is supported by Friedrich Ebert Stiftung
Поддержка проекта и данного издания осуществлена Фондом Фридриха Эберта

**2008 ԹՎԱԿԱՆԻ ՆԱԽԱԳԱՅԱԿԱՆ ԵՎ ՏԻՄ
ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԸՆԹԱՑՔՈՒՄ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ՉԼՄ-ՆԵՐԻ ԱՆԴՐԱԴԱՐՁԸ ՀՐԱՏԱՊ ԽՆԴԻՐՆԵՐԻՆ**

Նախաբան

2008-ը Հայաստանում ընտրությունների տարի էր: Փետրվարի 29-ին տեղի ունեցան Հայաստանի նախագահի ընտրություններ, սեպտեմբեր-հոկտեմբերին կայացան տեղական ինքնակառավարման մարմինների ընտրություններ 926 համայնքների ճնշող մեծամասնությամբ: Այդպիսով ավարտվեց քաղաքական ուժերի վերափոխման գործընթացը, որն սկսվել էր 2007-ի նախագահական ընտրություններից հետո:

Նոր ներքաղաքական իրավիճակում, որը բարդանում է ընտրությունների ժամանակահատվածին բնորոշ՝ հասարակության բեռնացման սաստկացմամբ, Հայաստանը կանգնած է մի շարք կարեւոր խնդիրների լուծման առաջ: Երկրի ներսում դրանք ժողովրդավարական վերափոխումներն են, կոռուպցիայի եւ աղքատության դեմ պայքարը, տնտեսության զարգացումը, սոցիալական հարցերը, բյուջեն եւ ֆինկալային քաղաքականությունը. արտաքին քաղաքականության ոլորտում՝ դարաբաղյան հակամարտության կարգավորումը եւ հարեւան երկրների հետ հարաբերությունների բարելավումը, ավանդական բարեկամ պետությունների հետ հաստատված կապերի զարգացումը եւ եվրոպական կառույցների հետ փոխհարաբերությունները եւ այլն, եւ այլն: Հատուկ խնդիր է խոսքի եւ ՉԼՄ-ների ազատությունը, եւ այս ոլորտում, ցավոք, հեղինակավոր միջազգային կազմակերպությունները տարեցտարի հետընթաց են արձանագրում շատ ցուցիչներով:

Այս հետազոտությունն իրականացվել է Երեւանի Մամուլի Ակումբի «Նախընտրական շրջանում հրատապ խնդիրների լուսաբանումը» ծրագրի շրջանակներում, որին աջակցում է Ֆրիդրիխ Էբերտի հիմնադրամը: Հետազոտության հիմք է դարձել Հայաստանի 7 տպագիր ՉԼՄ-ի դիտարկումը, որն անցկացրել է Երեւանի Մամուլի Ակումբը՝ երկու փուլով: Դիտարկման առաջին փուլն (հունվար-փետրվար) ընդգրկում է ՀՀ նախագահի ընտրության քարոզարշավը եւ, մասամբ, նախընտրական եւ հետընտրական շրջանները: Երկրորդ փուլի ընթացքում (2008-ի սեպտեմբեր) անցկացվեցին տեղական ինքնակառավարման մարմինների ընտրություններ Երեւանի 12 համայնքներում, եւ ընտրարշավ է մեկնարկել երկրի 4 մարզերի (Արարատի, Վայոց Ձորի, Կոտայքի, Սյունիքի) 281 համայնքներում:

Վերլուծության են ենթարկվել հրապարակումների բովանդակությունը եւ քանակական տվյալները, որոնք ստացվել են դիտարկման արդյունքում: Վերլուծության նպատակն էր երեւան բերել, թե ինչպե՞ս, ո՞ր դիտանկյունից են մամուլում ներկայացվել երկրի արդիական խնդիրները, որքանո՞վ են դրանք առնչվել ընտրություններին, թեկնածուների նախընտրական ծրագրերին, որքանո՞վ ամբողջական եւ համարժեք են լուսաբանվել այդ ծրագրերը: Հատուկ ուշադրության են արժանացել ընտրությունների շրջանում Հայաստանի մամուլի լուսաբանման առանձնահատկություններն ու ձեւավորված ավանդույթները, երբ զգալիորեն աճում է հասարակության հետաքրքրությունը՝ քաղաքական ուժերի եւ գործիչների ներկայացրած տեսակետների եւ մոտեցումների նկատմամբ՝ համապետական կարեւորագույն խնդիրներում:

ՀԵՏԱՉՈՏՈՒԹՅԱՆ ՄԵԹՈԴԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՏՊԱԳԻՐ ՉԼՄ-ՆԵՐԻ ԴԻՏԱՐԿՄԱՆ ՄԵԹՈԴԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ 2008-Ի ՆԱԽԱԳԱՅԱԿԱՆ ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՇՐՋԱՆՈՒՄ

Դիտարկման առարկան 2008-ի հունվարի 8-ից փետրվարի 29-ն ընկած ժամանակահատվածում 7 տպագիր լրատվամիջոցի այն հրապարակումներն են, որոնք վերաբերում են Հայաստանում 2008-ի փետրվարի 19-ի նախագահական ընտրություններին:

Դիտարկման ենթակա ՉԼՄ-ները

1. «Ազգ» օրաթերթ
2. «Առավոտ» օրաթերթ
3. «Հայաստանի Հանրապետություն» օրաթերթ
4. «Հայկական ժամանակ» օրաթերթ
5. «168 ժամ» թերթ
6. «Գոլոս Արմենիի» թերթ
7. «Ռեսպուբլիկա Արմենիա» թերթ

Դիտարկման խնդիրը.

1. Թեմային սվիրված հրապարակումների քանակի հաշվարկը՝ ըստ յուրաքանչյուր լրատվամիջոցի՝ առանձին, եւ ընդհանուր առմամբ՝ բոլորում, **բացառությամբ** գովազդի եւ գովազդային ներդիրների, հայտարարությունների, հեռուստառադիո հաղորդումների անոնսների, «մաքուր» լուսանկարների (հրապարակումից դուրս եւ առանց մակագրության), ժամանցային նյութերի, ինչպես խաչբառերը, տեստերը, հորոսկոպները, վիկտորինան եւ այլն:

Հրապարակումների հաշվարկը կատարվում է ըստ ընտրական փուլերի. 1) նախընտրական շրջան (մինչեւ 2008թ. հունվարի 21-ը), 2) պաշտոնական քարոզարշավի շրջանը (հունվարի 21-ից փետրվարի 27-ը), 3) ընտրության օրը եւ հետընտրական շրջանը (փետրվարի 19-29):

Հրապարակման ներքո հասկացվում է.

ա. առանձին հոդվածը, նյութը, հարցազրույցը եւ այլն;

բ. տպագիր հրապարակումների անոնսները դիտարկվում են որպես այն նյութի հատված, որին վերաբերում են

գ. վերնագիրը, ենթավերնագիրը, լիդը (այսինքն՝

վերնագրին/ենթավերնագրին հաջորդող տեքստը, որը «առաջնորդում» է հրապարակումը, եւ որում արտահայտված է հոդվածի հիմնական միտքը) դիտարկվում են որպես այն նյութի մաս, որին վերաբերում են

դ. խմբագրական մեկնաբանությունը այս կամ այն հրապարակմանը՝ «խմբագրության կողմից», «խմբագրության մեկնաբանությունը» նշումով, դիտարկվում է որպես առանձին նյութ:

ե. լուսանկարը (սկարը, ծաղրանկարը, շարժը, կուլածը, իլյուստրացիան եւ այլն), որը թերթի հրապարակման մաս է, բայց միաժամանակ որոշակի իմաստ է հաղորդում, դիտարկվում է որպես առանձին նյութ: Եթե

լուսանկարն ընդամենն ուղեկցում է թերթի հրապարակմանը, ապա դիտարկվում է որպես այն նյութի մաս, որին վերաբերում է:

2. Նախագահի թեկնածուների հիշատակումների հաշվարկը. հաշվի են առնվում թեկնածուների գործունեության եւ ելույթների/հայտարարությունների մասին հրապարակումները՝ «մեկ հրապարակում՝ մեկ հիշատակում» սկզբունքով: Այլ կերպ ասած, չեն հաշվարկվում թեկնածուների հիշատակումները հասարակական կարծիքի հարցումների, ՉԼՄ-ների դիտարկումների, «Էքզիթ-փոլերի» (exit-poll) արդյունքների, հավակնորդների հնարավորությունների մասին հրապարակումներում, առաջադրման, գրանցման, նախընտրական հիմնադրամերի, ընտրության արդյունքների մասին եւ այլ պաշտոնական տեղեկություններում:

3. Սահմանել յուրաքանչյուր հրապարակման առնչությունը նախագահի թեկնածուների նախընտրական ծրագրերին (առնչվո՞ւմ է, թե՞ ոչ)՝ ըստ յուրաքանչյուր լրատվամիջոցի՝ առանձին, եւ ընդհանուր առմամբ՝ բոլորում: Միաժամանակ հաշվարկվում է նաեւ յուրաքանչյուր թեկնածուի նախընտրական ծրագրին առնչվող հրապարակումների քանակը յուրաքանչյուր լրատվամիջոցում եւ ընդհանուր առմամբ՝ բոլորում: Հրապարակումները, որոնք վերաբերում են մի քանի թեկնածուների նախընտրական ծրագրերին, վերլուծվում են առանձին (տես սույն մեթոդաբանության 4-րդ կետը):

Բացի այդ, գատորոշվում է թեկնածուների ծրագրային դրույթների արժարժման թեման՝ **քաղաքական** (ներքին եւ արտաքին քաղաքականություն), **տնտեսական** (պետքյուջե, ֆիսկալային քաղաքականություն, կոռուպցիա), **սոցիալական** (աշխատավարձ, թոշակ եւ նպաստ, ինչպես նաեւ սոցիալապես անպաշտպան խմբերի շահերը): Եթե հրապարակումը շոշափում է մի քանի թեմա, դրանք բոլորն էլ հաշվի են առնվում:

4. Նախագահական ընտրությունների լուսաբանման եւ թեկնածուների նախընտրական ծրագրերը լուսաբանող հրապարակումների բովանդակության բնույթը:

Քանակային տվյալների եւ հրապարակումների բովանդակության հետազոտության հիման վրա կատարվում է վերլուծություն, թե հետազոտված ՉԼՄ-ներում որքանո՞վ ամբողջական, համարժեք եւ արժանահավատ են լուսաբանվել նախընտրական ծրագրերը: Վերլուծվում են նաեւ ընդհանուր առմամբ նախագահական ընտրությունների լուսաբանման առանձնահատկությունները, այդ թվում՝ ընտրությունների մասին օրենսդրությանը եւ լրագրողական էթիկային համապատասխանության տեսանկյունից:

Առանձին են նշվում եւ վերլուծվում այն հրապարակումները, որոնք վերաբերում են մի քանի թեկնածուների նախընտրական ծրագրերին: Առանձին են նշվում եւ վերլուծվում նաեւ այն հրապարակումները, որոնք պարունակում են պաշտոնատար անձանց մեկնաբանություններ՝ նախագահի թեկնածուների նախընտրական ծրագրերի կամ նրանց նախընտրական պայքարի մարտավարության վերաբերյալ:

**ԴԻՏԱՐԿՄԱՆ ՄԵԹՈԴԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ
2008-Ի ՏԵՂԱԿԱՆ ԻՆՔՆԱԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԻ
ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ**

Դիտարկման առարկան 2008-ի սեպտեմբերի 1-31-ն ընկած ժամանակահատվածում նույն այդ 7 տպագիր ՁԼՄ-ի (տես վերելում) հրապարակումներն են, որոնք վերաբերում են Հայաստանում տեղական ինքնակառավարման մարմինների ընտրություններին:

Սոսիտորիսգի խնդիրը.

1. Թեմային նվիրված հրապարակումների քանակի հաշվարկը:

Կատարվում է նույն կերպ, ինչպես հետազոտության առաջին մասում:

2. Հրապարակումների բովանդակության սահմանումը եւ թեմատիկ հիշատակումների քանակի հաշվարկը (մեկ հրապարակման մեջ՝ մեկից ոչ ավելի հիշատակում յուրաքանչյուր թեմայով)՝ ըստ հետեւյալ ուղղությունների.

1. Ընտրական օրենսդրություն, համայնքների բյուջեներ, տեղական ինքնակառավարման մարմինների գործունեությունը, դրա թափանցիկությունը եւ հաշվետվողականությունը:
2. Ընտրությունների կազմակերպումն ու անցկացումը:
3. Տեղական ինքնակառավարման մարմինների ընտրությունների՝ քաղաքական գործընթացի վերափոխվելու խնդիրները:
4. Առանձին շրջանների/համայնքների զարգացման խնդիրները:
5. Համապետական զարգացման խնդիրները՝ ընտրությունների համատեքստում:

3. Տեղական ինքնակառավարման մարմինների լուսաբանման բնույթը, թեմաներն ու հրապարակումների բովանդակությունը:

Քանակային տվյալների եւ հրապարակումների բովանդակության հետազոտության հիման վրա գատորոշվում է յուրաքանչյուր լրատվամիջոցի եւ ընդհանուր առմամբ բոլորի ուշադրության աստիճանը տեղական ինքնակառավարման մարմինների ընտրությունների նկատմամբ: Վերլուծվում են նաեւ տեղական ինքնակառավարման մարմինների ընտրությունների լուսաբանման առանձնահատկությունները, այդ թվում՝ ընտրությունների մասին օրենսդրությանը եւ լրագրողական էթիկային համապատասխանության տեսանկյունից:

ԵՉՐԱՓԱԿԻՉ ՀԱՇՎԵՏՎՈՒԹՅՈՒՆ
«ՀՐԱՏԱՊ ԽՆԴԻՐՆԵՐԻ ԼՈՒՍԱԲԱՆՈՒՄԸ
ՆԱԽԸՆՏՐԱԿԱՆ ՇՐՋԱՆՈՒՄ»

ՄԱՍ 1.

ՀՐԱՏԱՊ ԽՆԴԻՐՆԵՐԻ ԼՈՒՍԱԲԱՆՈՒՄԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՆԱԽԱԳԱՅԻ 2008թ. ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՇՐՋԱՆՈՒՄ

Ա. Թեկնածուների եւ նրանց նախընտրական ծրագրերի նկատմամբ ՉԼՄ-ների ուշադրությունը: Ծրագրերի թեմատիկան

Հետազոտության ժամանակահատվածում (2008-ի հունվարի 8 - փետրվարի 29) նախագահի ընտրությունն, անշուշտ, հայկական ՉԼՄ-ների գլխավոր թեման էր: Մոտ երկու ամսվա ընթացքում հետազոտվող 7 լրատվամիջոցներ այդ թեմային են նվիրել ընդհանուր առմամբ 3091 հրապարակում: Հրապարակումների թվով առաջատար դուրս եկավ «Առավոտ» օրաթերթը՝ 803 *(տես աղյուսակներ 1-7)*, որը մեծ տարբերությամբ հետեւում է թողել «Հայաստանի Հանրապետություն» (597) եւ «Հայկական ժամանակ» (548) օրաթերթերին:

Հետազոտված ՉԼՄ-ները առավելագույն ուշադրություն են շնորհել ընտրարշավի երկու առաջատարներին՝ առաջին նախագահ Լեւոն Տեր-Պետրոսյանին (ընդամենը 770 հիշատակում) եւ վարչապետ, Հանրապետական կուսակցության ղեկավար Սեժ Սարգսյանին (552): Նշենք, որ Սեժ Սարգսյանի մասին հիշատակումները՝ որպես կառավարության եւ ՀՀԿ-ի ղեկավարի, հաշվի չեն առնվել, չնայած դրանք բավական շատ էին, հատկապես՝ պաշտոնական մամուլում: «Օրինաց Երկիր» կուսակցության ղեկավար Արթուր Բաղդասարյանը (185), ով երրորդն է դարձել նշված ցուցիչով, ստացել է գրեթե 3 անգամ ավելի քիչ հիշատակում, քան վարչապետը, իսկ ցուցակում վերջինը՝ «Ազգային Համաձայնություն» կուսակցության ղեկավար Արամ Հարությունյանը՝ գրեթե 10 անգամ քիչ հիշատակում *(տես աղյուսակ 8)*:

Հարկ է նշել, որ հիշատակումների թվով երկու հիմնական թեկնածուների այդպիսի մեծ տարբերությունը նախագահական աթոռի մնացած հավակնորդների նկատմամբ բացատրվում է ոչ միայն նրանց առավել ակտիվ ընտրարշավով, մայրաքաղաքում եւ մարզերում ընտրողների հետ հանդիպումների մեծ թվով, այլեւ հենց ՉԼՄ-ների դիրքորոշմամբ: Չնայած լուսաբանման իմաստային արժեքը հետազոտության հատուկ խնդիր չէր, չի կարելի չնկատել, որ Լեւոն Տեր-Պետրոսյանին այդ ցուցիչով առաջատարի դիրքեր շնորհած գործոններից մեկը նրա նկատմամբ բացասական քարոզչությունն էր մի շարք լրատվամիջոցներում (մասնավորապես «Գոլոս Արմենիի», «Հայաստանի Հանրապետություն», «Ազգ» թերթերում): Հեռակա պոլեմիկան նրա եւ Սեժ Սարգսյանի միջեւ սրվեց հատկապես նախընտրական պայքարի վերջին օրերին: Ընդ որում Տեր-Պետրոսյանի ընդդիմախոսների դերում էին նաեւ Ազգային Ժողովրդավարական Միության նախագահ Վազգեն Մանուկյանը, «Ազգային Միաբանություն» կուսակցության նախագահ Արտաշես Գեղամյանը, Հայ Հեղափոխական Դաշնակցության եւ «Օրինաց Երկիր»

կուսակցության ներկայացուցիչները, պաշտոնատար անձինք, ինչն էլ իր հերթին նպաստել է Հայաստանի նախկին նախագահի մասին հիշատակում պարունակող հրապարակումների թվի աճին:

Ինչպես երեւում է 8-րդ աղյուսակից, հիշատակումների թվով Լեւոն Տեր-Պետրոսյանն առաջին տեղում է 5 լրատվամիջոցում: Միայն պաշտոնական «Հայաստանի Հանրապետությունը» եւ «Ռեսպուբլիկա Արմենիա»-ն են առաջնությունը տվել Սերժ Սարգսյանին: Ընդ որում միայն երկու թերթ՝ «168 ժամ» ու «Առավոտ» են համաչափորեն ներկայացրել դրական, բացասական եւ չեզոք հրապարակումներ նախընտրական պայքարի երկու առաջատարների մասին: Այստեղ նրանց լրագրողները, որպես կանոն, ձեռնպահ են մնացել բացահայտ բացասական գնահատականներից եւ մեկնաբանություններից: «Ազգ», «Հայաստանի Հանրապետություն», «Գոլոս Արմենիի» եւ «Ռեսպուբլիկա Արմենիա» թերթերում Լեւոն Տեր-Պետրոսյանի մասին հրապարակումների տոնայնությունը գլխավորապես բացասական եւ չեզոք է եղել, իսկ Սերժ Սարգսյանի մասին՝ դրական եւ չեզոք, մինչդեռ «Հայկական ժամանակում», հակառակը, առաջին նախագահը լուսաբանվել է բացառապես դրական եւ չեզոք, իսկ նրա հիմնական հակառակորդը (ինչպես եւ, ի դեպ, մյուս թեկնածուները)՝ բացասական եւ չեզոք:

Նախագահի թեկնածուների նախընտրական ծրագրերի նկատմամբ ՉԼՄ-ների վերաբերմունքն առավել հավասարակշռված է եղել (*տես աղյուսակ 9*). Իրենց նախընտրական պլատֆորմների համատեքստում թեկնածուները համաչափ հիշատակումների են արժանացել (22-ից մինչեւ 74): Արժե նաեւ հաշվի առնել, որ կապը հիշատակումների քանակի եւ արտացոլման համարժեքության միջեւ ոչ միշտ է առկա: Օրինակ, Արամ Հարությունյանի նախընտրական ծրագրի հիմնական գաղափարները (ընտրական մոդելի բարեփոխում կամ բալային քվեարկություն, տնտեսական պառլամենտի ստեղծում եւ ընդդիմության մասին օրենքի ընդունում), ստանալով հիշատակումների նվազագույն թիվը (22), այնուամենայնիվ միանգամայն համարժեք են ներկայացվել մի քանի ՉԼՄ-ում: Արման Մելիքյանը (34 հիշատակում), որի շանսերն սկիզբից էլ ոչ այնքան բարձր էին գնահատվում, գնահատելով իր նախընտրական արշավը, գոհունակություն հայտնեց, որ իրեն հաջողվել է ընտրողին հասցնել իր ծրագրի հիմնական գաղափարները: Ընտրարշավի սկզբում իր թեկնածուի ընտրարշավի լուսաբանման մասին գոհունակություն հայտնեց նաեւ Արտաշես Գեղամյանի նախընտրական շտաբի ներկայացուցիչը:

Դեռեւս մինչեւ պաշտոնական քարոզարշավի մեկնարկը հանրայնացվեց Լեւոն Տեր-Պետրոսյանի ծրագիրը, ինչին հաջորդեց առաջին նախագահի մամլո ասուլիսը, եւ շուտով նրա օրինակին հետեւեցին նաեւ մյուս թեկնածուները կամ նրանց նախընտրական շտաբերի ներկայացուցիչները: Բացի դրանից, նախընտրական ծրագրերը տեղադրվեցին վեբ-կայքերում: Բացառություն էր միայն Ժողովրդական կուսակցության նախագահ Տիգրան Կարապետյանը, որը հայտարարեց, թե իբր իր ծրագիրը Աստվածաշունչն է: Սակայն հետագայում նա էլ «հռչակեց» իր նախընտրական պլատֆորմի որոշ մանրամասներ:

Այլ կերպ ասած, ՉԼՄ-ները լիակատար հնարավորություն ունեին թեկնածուների նախընտրական ծրագրերը լուսաբանելու համար, սակայն ոչ բոլորն օգտվեցին դրանից: Այսպես, կարելի է արձանագրել, որ

«Յայկական Ժամանակը» (տես աղյուսակներ 4 եւ 4ա) իր ընթերցողներին չձանթացրեց այլ թեկնածուների ծրագրերին, բացի Լեւոն Տեր-Պետրոսյանից: Թերթը բավարարվեց միայն 4 թեկնածուների նախընտրական պլատֆորմների հիշատակմամբ եւ երկու հրապարակմամբ, որոնցում, ըստ էության, քննադատության էին ենթարկվում Սերժ Սարգսյանի նախընտրական ծրագրի առանձին դրույթներ: «Ռեսպուբլիկա Արմենիան» հիմնական ուշադրությունը հատկացրեց Սերժ Սարգսյանի ծրագրին, մինչդեռ առանձին դրույթներ ուրիշ թեկնածուների ծրագրերից լուսաբանվեցին կամ շատ համառոտ, կամ բացասական, ինչպես Արթուր Բաղդասարյանի եւ Արտաշես Գեղամյանի դեպքում:

Իրենց հերթին նախագահի ոչ բոլոր թեկնածուներն էին հակված հակառակորդների հետ բանավեճ ծավալել իրենց նախընտրական պլատֆորմների շրջանակներում: Օրինակ, «168 Ժամ» թերթը (2008-ի հունվարի 22-23) Արտաշես Գեղամյանի նախընտրական ծրագրի մասին ռեպորտաժում նշել էր, որ թեկնածուն ավելի շատ ուշադրություն էր հատկացրել Լեւոն Տեր-Պետրոսյանի քննադատությանը, քան սեփական ծրագրին: Նշենք, որ հնարավոր է հենց այդ էր պատճառը, որ Արտաշես Գեղամյանի առավել ծավալուն «Արարման ծրագիրը» եւ այնտեղ արտացոլված գաղափարները առավել քիչ էին ներկայացված հետազոտված ՉԼՄ-ներում (չնայած որ ծրագիրը եւ թեկնածուի ուղերձն ընտրողներին լույս տեսան մի քանի թերթում որպես գովազդ): Օրինակ, միայն «Գոլոս Արմենիի» թերթն ուշադրություն հատկացրեց թեկնածուի ծրագրի մի հատվածին, որը նվիրված էր սոցիալական հարցերին:

Ընդհանուր առմամբ կարելի է համարել, որ 2007-ի Ազգային ժողովի ընտրությունների նախընտրական արշավի շրջանում Ֆրիդրիխ Էբերտի հիմնադրամի աջակցությամբ Երեւանի Մամուլի Ակումբի կատարած հետազոտության¹ տվյալների համեմատ, նախագահի թեկնածուների դիրքորոշումները ՉԼՄ-ներում առավել ամբողջական եւ համարժեք էին լուսաբանվում, քան խորհրդարանական ընտրություններին մասնակից կուսակցությունների ծրագրերը: Սակայն մի խնդիր առաջվա պես առկա էր. ընթերցողներին թեկնածուների մոտեցումները ռեալ եւ առավել ամբողջական ներկայացնելու համար անհրաժեշտ էր օգտագործել մի քանի աղբյուր:

Թեկնածուների ծրագրերի շնորհանդեսների մասին ռեպորտաժների հրապարակումից հետո մի շարք ՉԼՄ-ներ փորձեցին համեմատել նրանց մոտեցումները թեմատիկ սկզբունքով: Այսպես, «Առավոտում» հրապարակվեցին հոդվածներ, որոնցում համեմատական էր տարվում տնտեսական եւ սոցիալական խնդիրներում, մշակույթի, կրթության եւ գիտության հարցերում մի քանի (բայց ոչ բոլոր) թեկնածուների մոտեցումների միջեւ: «168 Ժամը» նույնպես համեմատել է թեկնածուների ծրագրերի ուշագրավ առանձնահատկություններն՝ ընդհանուր առմամբ. եւ մասնավորապես՝ դրանց տնտեսական դրույթները: «Ազգն» ուշադրություն է հատկացրել նախընտրական ծրագրերի լեզվային եւ ոճաբանական առանձնահատկություններին: Բացի այդ, տարբեր մամուլի ակումբներում կազմակերպվում էին թեմատիկ քննարկումներ (առավելապես

¹ «Ղարաբաղյան հիմնախնդիրը եւ հայ-թուրքական հարաբերությունները Յայաստանի քաղաքական գործիչների նախընտրական ելույթներում», Երեւան, 2007:

թեկնածուների ներկայացուցիչների միջեւ), որոնց մասին ռեպորտաժները հրապարակվում էին թերթերում:

Այդ տեսանկյունից առավել հաջողված փորձ կարելի է համարել «Հայաստանի Հանրապետություն» թերթի հրապարակումները (2008-ի հունվարի 26 եւ հունվարի 30): Առաջին դեպքում մամուլի ակումբներից մեկում 5 թեկնածուների արտաքին քաղաքական ծրագրերի քննարկման մասին ռեպորտաժը թերթի թղթակիցը լրացրել էր հողվածով, որում լուսաբանվում էին ընտրարշավի մյուս մասնակիցների մոտեցումները: Այդպիսով ներկայացվել էին բոլոր թեկնածուների ծրագրային դրույթները: Երկրորդ դեպքում թերթի թղթակիցն ինքնուրույն ներկայացրել էր բոլոր թեկնածուների տնտեսական ծրագրերի հիմնական դրույթները (բացի Արման Մելիքյանից, որի նախընտրական ծրագրում, ինչպես նշվել է, տնտեսական հատվածը, որպես այդպիսին, բացակայում էր):

Թեկնածուների ծրագրերի տնտեսական բաղադրիչը հետաքրքրություն է առաջացրել ոչ միայն լրագրողների, այլև անկախ փորձագետների շրջանում: Ցավոք, նման հրապարակումները բոլոր լրատվամիջոցներում ընդամենը 4-ն էին, եւ փորձագետների շոշոփած թեմաների շուրջ քննարկումը զարգացում չապրեց:

Ոչ բավարար չափով էին ներկայացված կոռուպցիայի դեմ պայքարի նկատմամբ մոտեցումների տարբերությունները թեկնածուների ծրագրերում: Հիմնականում թեկնածուները խոսում էին կոռուպցիայի դեմ ինստիտուցիոնալ պայքարի, կոռուպցիան կանխող պայմանների ստեղծման, պատասխանատու պաշտոնյաների աշխատավարձերի բարձրացման մասին, սակայն հարցն առաջ չբերեց ոչ լուրջ քննարկում, ոչ էլ կասկածներ, թե արդյո՞ք բավարար են թեկնածուների առաջարկած միջոցառումները:

Թեկնածուների ծրագրերի քննարկման, նրանց հանրային ելույթների ընթացքում երեւան էր գալիս քաղաքական մտքի բազմազանություն: Մասնավորապես, դարաբաղյան կարգավորման հարցում: Ըստ վերոհիշյալ հետազոտության, խորհրդարանական ընտրությունների շրջանում կուսակցությունների ներկայացուցիչները գրեթե միաձայն կարծիք էին հայտնում ՉԼՄ-ներում, որ հարցը պետք է լուծվի միայն Ադրբեջանի հետ բանակցություններում (կամ էլ հաշտության պայմանագրի ստորագրմամբ): Նրանց մեծամասնությունն ընդգծում էին, որ ԼՂ հիմնախնդիրը պետք է լուծվի ազգերի ինքնորոշման սկզբունքի հիման վրա:

Նախագահական ընտրությունների ընթացքում թեկնածուներից մի քանիսը առավել կոնկրետ էին արտահայտվում: Այսպես, Արման Մելիքյանի կարծիքով, Լեռնային Ղարաբաղին հարող՝ հայկական գիւնուծի վերահսկողության տակ գտնվող տարածքները չի կարելի հանձնել ոչ մի պայմանով. դրանք անվտանգության հարց են լուծում եւ պետք է որպես փոխհատուցում տրվեն ադրբեջանահայ փախստականներին: Արամ Հարությունյանը ներկայացավ մի նախաձեռնությամբ, ըստ որի, նախագահի բոլոր 9 թեկնածուները պետք է կոնսենսուսի սկզբունքով ստորագրեն իր մշակած հայտարարության նախագիծը՝ ԼՂ խնդրի կարգավորման վերաբերյալ: Ըստ հեղինակի, ստորագրողները պետք է պարտավորվեն նպաստել բանակցային գործընթացի

արդյունավետության բարձրացմանը՝ ապահովելով Ղարաբաղի մասնակցությունը որպես կողմի: Հայտարարության մեկ այլ կետում հարց է բարձրացվում հակամարտության հիմնական գոհերի՝ ադրբեջանահայերի իրավունքների վերականգնման եւ տնտեսական վնասի փոխհատուցման մասին: Ստորագրողները պետք է նաեւ ընդունելի համարեն Ղարաբաղի անկախությունը կամ Հայաստանի հետ միավորումը որպես կարգավորման միջոց: Նշենք, որ ըստ Արամ Հարությունյանի, փաստաթուղթը ստորագրել է Վազգեն Մանուկյանը: Սերժ Սարգսյանը, ինչպես նաեւ Արթուր Բաղդասարյանը, պաշտպանում են կարգավորման երեք հիմնարար սկզբունք՝ Ղարաբաղը չի կարող լինել Ադրբեջանի կազմում, ԼՂ սահմանների եւ բնակչության անվտանգության ապահովում եւ Հայաստանի հետ ցամաքային կապի առկայություն: Վահան Հովհաննիսյանի եւ նրան առաջադրած ՀՀԴ նախընտրական ծրագիրն առաջարկում էր չհարձակման պակտ ստորագրել Ադրբեջանի եւ Թուրքիայի հետ, ինչպես նաեւ, որպես կարգավորման առաջին քայլ, ճանաչել ԼՂ անկախությունը:

Թեկնածուների մեծամասնության սոցիալական ծրագրերի հիմնական դրույթներից մեկը խոստում էր՝ առանձին կատեգորիայի քաղաքացիների համար աշխատավարձերի, թոշակների եւ նպաստների բարձրացման մասին: Նման խոստումները եւ լրագրողները, եւ փորձագետները պոպուլիստական էին գնահատում, քանի որ, որպես կանոն, ծրագրերում չէր խոսվում այն մասին, թե ինչպես եւ ինչ միջոցների հաշվին է դա հնարավոր իրականացնել: Վազգեն Մանուկյանի ծրագրում խոսվում էր թոշակների ինդեքսավորման մասին: Լեւոն Տեր-Պետրոսյանի ծրագիրը նախատեսում էր սոցիալական, ոչ թե Էլիտար բնակարանաշինություն:

Թեկնածուները գրեթե չեն անդրադարձել սահմանափակ հնարավորություններով մարդկանց խնդիրներին: Ըստ հետազոտված ՉԼՄ-ների հրապարակումների, միայն Արթուր Բաղդասարյանի եւ Արամ Հարությունյանի ծրագրերում խոսք կար բնակչության այդ կատեգորիայի համար ազգային ծրագրի մշակման անհրաժեշտության մասին: Նշենք, որ ընտրարշավի ընթացքում ՉԼՄ-ներում հրապարակվում էին միայն անձնական պատմություններ, իսկ խնդիրն ընդհանուր ձեւակերպում չստացավ:

Հետազոտված ՉԼՄ-ների հրապարակումներում ուշադրություն էր հրավիրված այն բանին, որ թեկնածուների ծրագրերում, նրանց հանրային ելույթներում չեն արժարժվել մի շարք հրատապ խնդիրներ: Օրինակ, քաղաքագիտության դոկտոր Գարիկ Զեռյանը («Հայաստանի Հանրապետություն», 25 հունվարի, 2008) նշել է, որ ոչ մի թեկնածու իր կարծիքը չի արտահայտել վերջերս ընդունված՝ Հայաստանի ազգային անվտանգության ռազմավարության մասին՝ ընդունո՞ւմ են այն, կամ էլ փոխելո՞ւ են այն իրենց ընտրվելու դեպքում: «Դելուվոյ Էքսպրես» շաբաթաթերթի գլխավոր խմբագիր Էդուարդ Նալբանդյանը (նրա հոդվածի թարգմանությունը տպագրվել է «168 Ժամի» փետրվարի 16-18-ի համարում) ուշադրություն էր հրավիրել, որ ոչ մի նախընտրական ծրագրում ոչ մի թեկնածու չի շոշափել Հանրային հեռուստատեսության խնդիրը:

Որքան մոտենում էր քվեարկության օրը, այնքան ավելի էր լարվում ներքաղաքական իրավիճակը: Նախագահի որոշ թեկնածուներ, այդ թվում՝

Նախընտրական մրցավազքի երկու առաջատարները, ավելի ու ավելի էին ներգրավվում միջանձնային բանավեճերում, որն սկսվել էր դեռևս մինչև պաշտոնական քարոզարշավի մեկնարկը եւ արտացոլվել էր մամուլում: Թեկնածուների նախընտրական ծրագրերի լուսաբանումն ավելի ու ավելի էր նահանջում երկրորդ պլան եւ ընդհանրապես դադարեց հետընտրական շրջանում: Զվեարկության օրվանից հետո ՉԼՄ-ներում թեկնածուների ծրագրերի մասին բոլոր 5 հիշատակումները վերաբերում էին ԼՂ խնդրին, ընդ որում դրանցից 3-ը կապված էին Կոսովոյի ճանաչման հետ, իսկ մյուս 2-ը՝ հողվածներում էին, որոնք քննադատում էին Լեւոն Տեր-Պետրոսյանի մոտեցումները դարաբաղյան կարգավորման խնդրում՝ մանավանդ, որ նա չի ճանաչում ընտրությունների արդյունքները:

**Բ. Ընտրարշավի լուսաբանման որոշ առանձնահատկություններ:
Տեղեկությունների հավաստիությունը, օրենսդրական եւ մասնագիտական
նորմերի պահպանումը**

Չնայած, որ կառավարության նիստերից մեկի ժամանակ վարչապետ Սերժ Սարգսյանը զգուշացրեց նախարարներին Ընտրական օրենսգրքի նորմերը պահպանելու անհրաժեշտության եւ իրեն ենթակա կառույցների աշխատակիցների կողմից քարոզչություն թույլ չտալու մասին, պաշտոնյաներն, այնուամենայնիվ, քիչ չէին միանում քարոզարշավին: Ընդ որում, ընտրարշավի ընթացքի վրա ազդեցություն էին գործում ոչ թե շարքային պաշտոնյաները, այլ բարձրաստիճան պետական գործիչները: Այսպես, Լեւոն Տեր-Պետրոսյանի հետ հեռակա պոլեմիկայի մեջ մտավ նախագահի պաշտոնից հեռացող Ռոբերտ Քոչարյանը: Նրա շատ ելույթներ բացասական քարոզչության տարրեր էին պարունակում նախկին նախագահի նկատմամբ: Լեւոն Տեր-Պետրոսյանի արտաքին քաղաքական ծրագրի առանձին դրույթներին եւ «Ադրբեջանի հետ տարածքների փոխանակման պատրաստ լինելու» համար իշխանության հասցեին նրա քննադատությանը ասուլիսում բացասական գնահատական տվեց արտաքին գործերի նախարար Վարդան Օսկանյանը: Հայաստանի առաջին նախագահի հետ հեռակա բանավեճին մասնակցեց նաեւ ֆինանսների նախարար Վարդան Խաչատրյանը: Սերժ Սարգսյանի օգտին քվեարկելու կոչ արեց պաշտպանության նախարար Միքայել Հարությունյանը. առեւտրի եւ տնտեսական զարգացման նախարար Ներսես Երիցյանը ներկայացրեց ՀՀ նախագահի թեկնածուի եւ ՀՀ վարչապետի ծրագրի տնտեսական մասը: Մի քանի պաշտոնատար անձինք, ինչպես նաեւ Հայ Առաքելական Եկեղեցու ներկայացուցիչները մասնակցել են ընտրողների հետ նախագահի թեկնածուի հանդիպումներին մարզերում եւ մայրաքաղաքում:

Ի պաշտպանություն Սերժ Սարգսյանի եւ Լեւոն Տեր-Պետրոսյանի քննադատությամբ հանդես են եկել օտարերկրյա քաղաքացիներ, ինչը հակասում է ՀՀ Ընտրական օրենսգրքին: Այսպես, «Պոլիտիկա» հիմնադրամի նախագահ, Մոսկվայի Միջազգային հարաբերությունների պետական համալսարանի պատմության եւ քաղաքագիտության ամբիոնի վարիչ Վյաչեսլավ Նիկոնովը հարցազրույց էր տվել Հանրային Հեռուստատեսությանը, որի որոշ դրվագներ հայտնվեցին տպագիր մամուլում: Երեւանում մամուլի ասուլիսում ի պաշտպանություն Սերժ Սարգսյանի հանդես եկավ Էնդրյու Քուլիերը, որի գլխավորած բրիտանական Populus կազմակերպությունը հանրային կարծիքի

հարցումներ էր անցկացնում ՀՀ նախագահի ընտրությունների քարոզարշավի ընթացքում:

Դիտարկման ընթացքում հետազոտված ՉԼՄ-ների էջերում ընդհանուր առմամբ չորս տասնյակ հասարակական կազմակերպություններ հայտարարել են որ կքվեարկեն Սերժ Սարգսյանի կամ Լեւոն Տեր-Պետրոսյանի օգտին: Մինչդեռ, ՀՀ օրենսդրության համաձայն, հասարակական կազմակերպության կարգավիճակը համատեղելի չէ քաղաքական բնույթի հայտարարությունների հետ: Հետազոտված ՉԼՄ-ներում հրապարակվել է Ռուսաստանի հայերի միության հայտարարությունը, որում կոչ էր արվում քվեարկել Սերժ Սարգսյանի օգտին, եւ Մոսկվայի հայ մտավորականության ներկայացուցիչների նամակը՝ Վահան Հովհաննիսյանի օգտին:

Ինչպես 2007-ի խորհրդարանական ընտրությունների ժամանակ, հայկական մամուլը հրապարակեց բավական շատ նյութեր՝ արտասահմանյան աղբյուրներից: Որոշ դեպքերում, ինչպես օրինակ «Հայկական ընդդիմության «ամերիկյան բլրակները» հոդվածում (ըստ փետրվարի 14-ի «Գոլոս Արմենիի» թերթի, արտատպված է ռուսական «Տարածաշրջանային տեղեկատվական ֆարվատեր» կայքից) կամ «Յոթ միլիոն դոլար հեղափոխությանը: Եվ նորից՝ Բերեզովսկու «ականջներ» հոդվածում (արտատպված է «Կռիմսկոե էխո» թերթից «Գոլոս Արմենիի» թերթի փետրվարի 7-ի համարում եւ, չնայած հավաստիության նկատմամբ կասկածով, փետրվարի 6-ի «Ազգում»), այդ կերպ տիրաժավորվում էին ակնհայտորեն ոչ արժանահավատ տեղեկություններ Լեւոն Տեր-Պետրոսյանի եւ նրա գործունեության մասին: Որոշ դեպքերում սեփական երկրների լրատվամիջոցներում օտարերկրյա քաղաքացիների արտահայտած տեսակետները դիտարկվում էին որպես լրացուցիչ փաստարկներ Հայաստանի նախագահի այս կամ այն թեկնածուի օգտին կամ դեմ: Ինչպես օրինակ, ԽՍՀՄ կառավարության նախկին ղեկավար Նիկոլայ Ռիժկովի պատասխանը, որը հեռակա բանավեճի մեջ էր մտել Լեւոն Տեր-Պետրոսյանի հետ, կամ «ՌԻԱ Նովոստի»-ի համար քաղաքագետ Անդրանիկ Միրանյանի «Հայաստանի անցյալի հետ պայքարում կհաղթի ներկան» վերտառությամբ հոդվածը (արտատպել է «Գոլոս Արմենիի»-ն 2008-ի փետրվարի 5-ի համարում): Մյուս կողմից, Լուս Անջելեսում ստեղծվել էր Լեւոն Տեր-Պետրոսյանի կողմնակիցների շտաբ, որի գործունեությունն էր լուսաբանում «Հայկական ժամանակը»:

Ոչ հավաստի էին լինում նաեւ տեղական աղբյուրներից ստացված տեղեկությունները: Օրինակ, մի շարք թերթեր շտապեցին հրապարակել պաշտպանության նախկին նախարար Վաղարշակ Հարությունյանին ֆիզիկական հարձակման ենթարկելու մասին տեղեկություններ, որոնք չէին համապատասխանում իրականությանը: «Առավոտը» փետրվարի 23-ին տեղեկություն հրապարակեց այն մասին, որ ԱԺ 7 պատգամավոր միացել են Լեւոն Տեր-Պետրոսյանին, սակայն հաջորդ համարում նրանցից չորսը հերքեցին այդ տեղեկությունը:

Հետազոտության ընթացքում արձանագրվել են դեպքեր, երբ թերթում նյութերը համարժեք չեն ներկայացվել: Օրինակ, «Հայաստանի Հանրապետություն» թերթի փետրվարի 15-ի համարում (հղումը «Արմենպրես» գործակալությանը) ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ դիտորդական առաքելության երկրորդ միջանկյալ զեկույցի մասին հրապարակումը

վերնագրված էր՝ «Թեկնածուների լուսաբանումը մամուլում համաչափ է»:
Բուն տեքստում դիտորդական առաքելության զեկույցից մեջբերումն
ամբողջական էր արված. «ՉԼՄ-ների մեծ մասում թեկնածուներին
հատկացված ժամանակը բաշխվել է ավելի համաչափ, քան
հետազոտության նախորդ փուլում»:

Չարկ է նշել, որ շատ հրապարակումներ նպաստում էին հակառակորդ
ճամբարների միջև թշնամանքի թեժացմանը: «Չայկական ժամանակը» իր
քաղաքական հակառակորդներին բնորոշելու համար մշտապես
օգտագործում էր «սերժանտներ» եւ դրանից բխող «սերժանտական
մամուլ», «սերժանտացում» հավաքական կլիշեները (ակնարկվում է
իշխանության թեկնածուի անունը): Արտահայտություններ ընտրելու
նեղություն իրենց չեն տվել նաեւ Լեւոն Տեր-Պետրոսյանի
հակառակորդները, այդ թվում՝ խորհրդարանի պատգամավորներ եւ
իրենք՝ լրագրողները: Աժ հանրապետական պատգամավորներից մեկը
նախկին նախագահին համեմատել է թենիսիստուհի Աննա Կուռնիկովայի
հետ, մյուսը հայտարարել, թե ժողովուրդը նրա հանրահավաքներին գնում
է անվճար ուտելիքի համար: «Գոլոս Արմենիի» թերթի թղթակիցը գրել է
(2008-ի փետրվարի 28-ի համարում). «Լեւոն Տեր-Պետրոսյանը բոլորին
կոչեց տականքներ, իսկ ես նրան կոչում եմ վիժվածք»: Այդպիսի
օրինակները, ցավոք, չափազանց շատ են, եւ կարելի է արձանագրել, որ
իրենց մասնագիտական գործառույթները կատարելու փոխարեն որոշ
ՉԼՄ-ներ եւ լրագրողներ իրենց զգում էին որպես քաղաքական պայքարի
մասնակիցներ:

Ընդհանուր առմամբ կարելի է փաստել, որ հետազոտված
ժամանակահատվածում ՉԼՄ-ների մեծամասնությունը

- ոչ բավարար ուշադրություն են հատկացրել թեկնածուների ծրագրերի
կամ արդիական խնդիրների լուծման՝ նրանց մոտեցումների
տարբերություններին,

- ջանքեր չեն գործադրել կազմակերպելու քաղաքակիրթ, թեկուզ հեռակա,
քննարկումներ պետության ղեկավարի պաշտոնի հավակնորդների միջև,

- ոչ միայն չեն նպաստել հասարակության մեջ հանդուրժողականության
ամրապնդմանը, այլեւ որոշ չափով իրենք են նպաստել ներքաղաքական
իրավիճակի էլ ավելի սրմանը:

Աղյուսակ 1

«Ազգ»

Նախագահական ընտրությունների եւ նախագահի թեկնածուների մասին հրապարակումների քանակը

	նախընտրական շրջան (մինչեւ հունվարի 21-ը)	քարոզարշավի շրջան (հունվարի 21-փետրվարի 17)	հետընտրական շրջան (փետրվարի 19-29)	Ընդամենը
Ընտրությունների մասին հրապարակումների քանակը	41	192	101	334
Թեկնածուների մասին հիշատակումը (փակագծերում՝ այն հրապարակումների քանակը, որոնք պարունակում են հիշատակումներ նրանց ծրագրերի մասին)				
Արթուր Բաղդասարյան	-	18 (7)	3 (1)	21 (8)
Արտաշես Գեղամյան	4 (4)	5 (3)	-	9 (7)
Տիգրան Կարապետյան	1	5 (5)	2	8 (5)
Արամ Զարությունյան	-	6 (5)	1	7 (5)
Վահան Զովհաննիսյան	2 (1)	11 (8)	4	17 (9)
Վազգեն Մանուկյան	4 (1)	9 (5)	1	14 (6)
Արման Մելիքյան	2 (2)	7 (4)	-	9 (6)
Սերժ Սարգսյան	4 (2)	15 (4)	12	31 (6)
Լեւոն Տեր-Պետրոսյան	12 (4)	51 (10)	19 (1)	82 (15)

Աղյուսակ 1ա

Նախագահի թեկնածուների ծրագրային դրույթների լուսաբանման թեմաները

	քաղաքական	տնտեսական	սոցիալական
Արթուր Բաղդասարյան	6	3	3
Արտաշես Գեղամյան	2	1	-
Տիգրան Կարապետյան	3	-	-
Արամ Զարությունյան	3	1	-
Վահան Զովհաննիսյան	7	2	-
Վազգեն Մանուկյան	4	-	-
Արման Մելիքյան	4	2	1
Սերժ Սարգսյան	3	3	-
Լեւոն Տեր-Պետրոսյան	10	3	1

Աղյուսակ 2

«Առավոտ»

Նախագահական ընտրությունների եւ նախագահի թեկնածուների մասին հրապարակումների քանակը

	Նախընտրական շրջան (մինչեւ հունվարի 21-ը)	քարոզարշավի շրջան (հունվարի 21-փետրվարի 17)	հետընտրական շրջան (փետրվարի 19-29)	Ընդամենը
Ընտրությունների մասին հրապարակումների քանակը	137	474	192	803
Թեկնածուների մասին հիշատակումը (փակագծերում՝ այն հրապարակումների քանակը, որոնք պարունակում են հիշատակումներ նրանց ծրագրերի մասին)				
Արթուր Բաղդասարյան	6 (2)	49 (9)	6	61 (11)
Արտաշես Գեղամյան	5 (3)	20 (10)	4	29 (13)
Տիգրան Կարապետյան	3 (1)	13 (4)	3	19 (5)
Արամ Զարությունյան	1 (1)	7 (4)	2	10 (5)
Վահան Գովհաննիսյան	13 (3)	42 (7)	9	64 (10)
Վազգեն Մանուկյան	10 (3)	16 (5)	6	32 (8)
Արման Մելիքյան	6 (4)	15 (8)	2	23 (12)
Սերժ Սարգսյան	11 (2)	102 (6)	28	141 (8)
Լեւոն Տեր-Պետրոսյան	35 (12)	111 (8)	33	179 (20)

Աղյուսակ 2ա

Նախագահի թեկնածուների ծրագրային դրույթների լուսաբանման թեմաները

	քաղաքական	տնտեսական	սոցիալական
Արթուր Բաղդասարյան	3	5	4
Արտաշես Գեղամյան	3	2	-
Տիգրան Կարապետյան	2	-	1
Արամ Զարությունյան	2	2	1
Վահան Գովհաննիսյան	5	1	1
Վազգեն Մանուկյան	3	1	-
Արման Մելիքյան	6	3	2
Սերժ Սարգսյան	1	3	3
Լեւոն Տեր-Պետրոսյան	7	7	2

Աղյուսակ 3

«Հայաստանի Հանրապետություն»

Նախագահական ընտրությունների եւ նախագահի թեկնածուների մասին հրապարակումների քանակը

	նախընտրական շրջան (մինչեւ հունվարի 21-ը)	քարոզարշավի շրջան (հունվարի 21-փետրվարի 17)	հետընտրական շրջան (փետրվարի 19-29)	Ընդամենը
Ընտրությունների մասին հրապարակումների քանակը	68	295	234	597
Թեկնածուների մասին հիշատակումը (փակագծերում՝ այն հրապարակումների քանակը, որոնք պարունակում են հիշատակումներ նրանց ծրագրերի մասին)				
Արթուր Բաղդասարյան	5	27(9)	5	37 (9)
Արտաշես Գեղամյան	5 (5)	12 (3)	1	18 (8)
Տիգրան Կարապետյան	4 (2)	12 (4)	4	20 (6)
Արամ Հարությունյան	4 (1)	12 (6)	2	18 (7)
Վահան Հովհաննիսյան	5 (1)	20 (8)	7	32 (9)
Վազգեն Մանուկյան	7 (1)	16 (8)	3	26 (9)
Արման Մելիքյան	5 (2)	14 (7)	2	21 (7)
Սերժ Սարգսյան	8 (1)	56 (7)	71	135 (8)
Լեւոն Տեր-Պետրոսյան	22 (3)	61 (7)	33	116 (10)

Աղյուսակ 3ա

Նախագահի թեկնածուների ծրագրային դրույթների լուսաբանման թեմաները

	քաղաքական	տնտեսական	սոցիալական
Արթուր Բաղդասարյան	2	4	3
Արտաշես Գեղամյան	2	3	-
Տիգրան Կարապետյան	3	3	-
Արամ Հարությունյան	5	4	-
Վահան Հովհաննիսյան	4	4	2
Վազգեն Մանուկյան	5	2	1
Արման Մելիքյան	7	2	-
Սերժ Սարգսյան	4	4	1
Լեւոն Տեր-Պետրոսյան	5	3	1

Աղյուսակ 4

«Հայկական ժամանակ»

Նախագահական ընտրությունների եւ նախագահի թեկնածուների մասին հրապարակումների քանակը

	նախընտրական շրջան (մինչեւ հունվարի 21-ը)	քարոզարշավի շրջան (հունվարի 21-փետրվարի 17)	հետընտրական շրջան (փետրվարի 19-29)	Ընդամենը
Ընտրությունների մասին հրապարակումների քանակը	122	308	118	548
Թեկնածուների մասին հիշատակումը (փակագծերում՝ այն հրապարակումների քանակը, որոնք պարունակում են հիշատակումներ նրանց ծրագրերի մասին)				
Արթուր Բաղդասարյան	2	17 (1)	2	21 (1)
Արտաշես Գեղամյան	8	15	3	26
Տիգրան Կարապետյան	3 (1)	4	2	9 (1)
Արամ Հարությունյան	-	2	1	3
Վահան Հովհաննիսյան	2	8 (2)	3	13 (2)
Վազգեն Մանուկյան	5 (2)	9 (1)	1	15 (3)
Արման Մելիքյան	1	2	1	4
Սերժ Սարգսյան	22 (1)	100 (2)	6	128 (3)
Լեւոն Տեր-Պետրոսյան	39 (6)	122 (3)	31	192 (9)

Աղյուսակ 4ա

Նախագահի թեկնածուների ծրագրային դրույթների լուսաբանման թեմաները

	քաղաքական	տնտեսական	սոցիալական
Արթուր Բաղդասարյան	-	1	-
Արտաշես Գեղամյան	-	-	-
Տիգրան Կարապետյան	-	-	-
Արամ Հարությունյան	-	-	-
Վահան Հովհաննիսյան	1	-	-
Վազգեն Մանուկյան	1	-	-
Արման Մելիքյան	-	-	-
Սերժ Սարգսյան	-	2	-
Լեւոն Տեր-Պետրոսյան	5	3	1

Աղյուսակ 5

«168 Ժամ»

Նախագահական ընտրությունների եւ նախագահի թեկնածուների մասին հրապարակումների քանակը

	նախընտրական շրջան (մինչեւ հունվարի 21-ը)	քարոզարշավի շրջան (հունվարի 21- փետրվարի 17)	հետընտրական շրջան (փետրվարի 19-29)	Ընդամենը
Ընտրությունների մասին հրապարակումների քանակը	43	259	78	380
Թեկնածուների մասին հիշատակումը (փակագծերում՝ այն հրապարակումների քանակը, որոնք պարունակում են հիշատակումներ նրանց ծրագրերի մասին)				
Արթուր Բաղդասարյան	2	20 (7)	2	24 (7)
Արտաշես Գեղամյան	2 (1)	14 (4)	-	16 (5)
Տիգրան Կարապետյան	1	7 (2)	1	9 (2)
Արամ Զարությունյան	-	7 (3)	2	9 (3)
Վահան Զովհաննիսյան	2 (1)	16 (5)	2	20 (6)
Վազգեն Մանուկյան	5 (1)	15 (2)	1	21 (3)
Արման Մելիքյան	2 (1)	3 (1)	-	5 (2)
Սերժ Սարգսյան	6 (2)	46 (8)	7	59 (10)
Լեւոն Տեր-Պետրոսյան	8 (3)	71 (7)	10	89 (10)

Աղյուսակ 5ա

Նախագահի թեկնածուների ծրագրային դրույթների լուսաբանման թեմաները

	քաղաքական	տնտեսական	սոցիալական
Արթուր Բաղդասարյան	1	3	2
Արտաշես Գեղամյան	1	1	-
Տիգրան Կարապետյան	-	-	-
Արամ Զարությունյան	3	-	-
Վահան Զովհաննիսյան	3	3	-
Վազգեն Մանուկյան	1	3	-
Արման Մելիքյան	-	-	-
Սերժ Սարգսյան	2	5	1
Լեւոն Տեր-Պետրոսյան	6	2	1

Աղյուսակ 6

«Գոլոս Արմենիի»

Նախագահական ընտրությունների եւ նախագահի թեկնածուների մասին հրապարակումների քանակը

	Նախընտրական շրջան (մինչեւ հունվարի 21-ը)	քարոզարշավի շրջան (հունվարի 21-փետրվարի 17)	հետընտրական շրջան (փետրվարի 19-29)	Ընդամենը
Ընտրությունների մասին հրապարակումների քանակը	37	183	110	330
Թեկնածուների մասին հիշատակումը (փակագծերում՝ այն հրապարակումների քանակը, որոնք պարունակում են հիշատակումներ նրանց ծրագրերի մասին)				
Արթուր Բաղդասարյան	1	16 (3)	1	18 (3)
Արտաշես Գեղամյան	2	7 (1)	-	9 (1)
Տիգրան Կարապետյան	3 (1)	1	-	4 (1)
Արամ Զարությունյան	2 (1)	4 (1)	-	6 (2)
Վահան Զովհաննիսյան	2	10 (3)	-	12 (3)
Վազգեն Մանուկյան	4	8 (3)	2	14 (3)
Արման Մելիքյան	3 (1)	5 (2)	-	8 (3)
Սերժ Սարգսյան	3 (1)	30 (6)	12	45 (7)
Լեւոն Տեր-Պետրոսյան	11 (2)	60 (4)	34 (2)	105 (8)

Աղյուսակ 6ա

Նախագահի թեկնածուների ծրագրային դրույթների լուսաբանման թեմաները

	քաղաքական	տնտեսական	սոցիալական
Արթուր Բաղդասարյան	2	1	1
Արտաշես Գեղամյան	1	1	1
Տիգրան Կարապետյան	-	-	-
Արամ Զարությունյան	1	2	-
Վահան Զովհաննիսյան	2	2	-
Վազգեն Մանուկյան	1	2	1
Արման Մելիքյան	3	1	2
Սերժ Սարգսյան	2	4	3
Լեւոն Տեր-Պետրոսյան	5	3	-

Աղյուսակ 7

«Ռեսպուբլիկա Արմենիա»

Նախագահական ընտրությունների եւ նախագահի թեկնածուների մասին հրապարակումների քանակը

	նախընտրական շրջան (մինչեւ հունվարի 21-ը)	քարոզարշավի շրջան (հունվարի 21- փետրվարի 17)	հետընտրական շրջան (փետրվարի 19-29)	Ընդամենը
Ընտրությունների մասին հրապարակումների քանակը	7	50	42	99
Թեկնածուների մասին հիշատակումը (փակագծերում՝ այն հրապարակումների քանակը, որոնք պարունակում են հիշատակումներ նրանց ծրագրերի մասին)				
Արթուր Բաղդասարյան	-	3 (2)	-	3 (2)
Արտաշես Գեղամյան	1	2 (1)	-	3 (2)
Տիգրան Կարապետյան	-	2 (1)	1	3 (1)
Արամ Զարությունյան	-	1 (1)	-	1 (1)
Վահան Զովհաննիսյան	-	2 (1)	-	2 (1)
Վազգեն Մանուկյան	-	5 (2)	-	5 (2)
Արման Մելիքյան	-	5 (3)	1 (1)	6 (4)
Սերժ Սարգսյան	2 (2)	6 (4)	5	13 (6)
Լեւոն Տեր-Պետրոսյան	-	4 (2)	3	7 (2)

Աղյուսակ 7ա

Նախագահի թեկնածուների ծրագրային դրույթների լուսաբանման թեմաները

	քաղաքական	տնտեսական	սոցիալական
Արթուր Բաղդասարյան	1	1	2
Արտաշես Գեղամյան	1	2	-
Տիգրան Կարապետյան	-	1	-
Արամ Զարությունյան	1	-	-
Վահան Զովհաննիսյան	2	2	-
Վազգեն Մանուկյան	2	2	-
Արման Մելիքյան	3	1	-
Սերժ Սարգսյան	2	4	3
Լեւոն Տեր-Պետրոսյան	3	1	-

Աղյուսակ 8

Թեկնածուների մասին հիշատակումները հետազոտված ՉԼՄ-ներում

	«Ազգ»	«Առավոտ»	«Հայաստանի Հանրապետու թյուն»	«Հայկական Ժամանակ»	«168 Ժամ»	«Գոյու Արմենիի»	«Ռես- պուբլիկա Արմենիա»	Ընդա- մենը
Լենոն Տեր-Պետրոսյան	82	179	116	192	89	105	7	770
Սերժ Սարգսյան	31	141	135	128	59	45	13	552
Արթուր Բաղդասարյան	21	61	37	21	24	18	3	185
Վահան Հովհաննիսյան	17	64	32	13	20	12	2	160
Վազգեն Մանուկյան	14	32	26	15	21	14	5	127
Արտաշես Գեղամյան	9	29	18	26	16	9	3	110
Արման Մելիքյան	9	23	21	4	5	8	6	76
Տիգրան Կարապետյան	8	19	18	9	9	4	3	70
Արամ Հարությունյան	7	10	20	3	9	6	1	56

Աղյուսակ 9

**Թեկնածուների նախընտրական ծրագրերի մասին
հիշատակում պարունակող հրապարակումների քանակը**

	«Ազգ»	«Առավոտ»	«Հայաստանի Հանրապետու թյուն»	«Հայկական Ժամանակ»	«168 Ժամ»	«Գոյու Արմենիի»	«Ռես- պուբլիկա Արմենիա»	Ընդա- մենը
Լենոն Տեր- Պետրոսյան	15	20	10	9	10	8	2	74
Սերժ Սարգսյան	6	8	8	3	10	7	6	48
Վահան Հովհաննիսյան	9	10	9	2	6	3	1	42
Արթուր Բաղդասարյան	8	11	9	1	7	3	2	41
Արտաշես Գեղամյան	7	13	8	0	5	2	2	37
Վազգեն Մանուկյան	6	8	9	3	3	3	2	34
Արման Մելիքյան	6	12	7	0	2	3	4	34
Տիգրան Կարապետյան	5	5	7	1	2	1	1	22
Արամ Հարությունյան	5	5	6	0	3	2	1	22

ՄԱՍ II.

ԱՐԴԻՎԿԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԻ ԼՈՒՍԱԲԱՆՈՒՄԸ ՏԵՂԱԿԱՆ ԽՆՔՆԱԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԻ 2008թ. ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԺԱՄԱՆԱԿ

Տեղական ինքնակառավարման մարմինների (ՏԻՄ) ընտրությունները Հայաստանի 926 համայնքների ճնշող մեծամասնությունում անցկացվել են 2008-ի սեպտեմբեր-հոկտեմբերին: Հետազոտության ժամանակահատվածում (1-30 սեպտեմբերի, 2008) ընտրություններ են կայացել Երեւանի բոլոր՝ 12 համայնքներում: Այսպես, սեպտեմբերի 7-ին մայրաքաղաքի Արաբկիր, Քանաքեռ-Զեյթուն, Նուբարաշեն, Էրեբունի եւ սեպտեմբերի 28-ին Կենտրոն, Նոր Նորք համայնքներում ընտրվել են թաղապետեր եւ ավագանիներ: Մայրաքաղաքի մյուս 6 համայնքներում ավագանու ընտրություններ են անցկացվել. սեպտեմբերի 7-ին՝ Աջափնյակում եւ Մալաթիա-Սեբաստիայում, սեպտեմբերի 28-ին՝ Ավանում, Դավիթաշենում, Նորք-Մարաշում, Շենգավիթում: Բացի այդ, հետազոտության ժամանակահատվածը ներառել է նաեւ չորս մարզերի (Արարատի, Վայոց Ձորի, Կոտայքի, Սյունիքի) 281 համայնքներում հոկտեմբերի 12-ին նշանակված ընտրությունների քարոզարշավի սկզբնական փուլը:

Կարելի է արձանագրել, որ հետազոտության ժամանակահատվածում տեղական ինքնակառավարման մարմինների ընտրությունները հետազոտված ՉԼՄ-ների գլխավոր թեման չեն եղել: Յոթ թերթերը միասին (118 համարում) անդրադարձել են թեմային միայն 182 հրապարակումներում, որոնք պարունակում էին 212 հիշատակում: Հրապարակումների քանակով առաջատար էին «Հայկական ժամանակը»՝ 50, եւ «168 ժամը»՝ 34, մինչդեռ պաշտոնական «Հայաստանի Հանրապետությունը» եւ «Ռեսպուբլիկա Արմենիա»-ն ՏԻՄ ընտրություններին նվիրել են ընդամենը 17 եւ 2 հրապարակում համապատասխանաբար (*տես աղյուսակ 10*): Ընդ որում, վերջինը սեպտեմբերի ընթացքում նույնիսկ չի տեղեկացրել Երեւանի համայնքներում ընտրությունների արդյունքների մասին:

Նշենք, որ նման պատկեր է դիտարկվել նաեւ մյուս լրատվամիջոցներում, մասնավորապես՝ հեռարձակող, որոնք զուգահեռաբար Երեւանի մամուլի ակումբի հետազոտության առարկան են դարձել:

Հիշատակումների առավելագույն քանակը վերաբերում է «Ընտրությունների կազմակերպումն ու անցկացումը» բլոկին՝ 169 կամ 79.7 %: Տվյալ փաստն արտացոլում է տարբեր մակարդակի ընտրությունների լուսաբանման ընդհանուր միտումները հայկական ՉԼՄ-ներում. նրանց առավելապես հետաքրքրում են ընտրությունների իրադարձային հունը եւ արդյունքները, բայց ոչ նախընտրական ծրագրերի բովանդակությունը, ընտրություններից առաջ, ժամանակ եւ հետո շոշափվող խնդիրները:

«Ընտրական օրենսդրություն, համայնքների բյուջեներ, տեղական ինքնակառավարման մարմինների գործունեությունը, դրա թափանցիկությունը եւ հաշվետվողականությունը» բլոկին նվիրված էր 26 հիշատակում (12.3%): Եվ դա՝ չնայած այն հանգամանքին, որ

ընտրությունները, մասնավորապես մայրաքաղաքի տեղական ինքնակառավարման մարմիններում, անցնում էին Երեւանի կարգավիճակի փոփոխության ֆոնին, ինչը նախատեսված էր 2005-ին փոփոխված Սահմանադրությամբ: Ըստ հիմնական օրենքի եւ առաջին ընթերցումն անցած «Երեւան քաղաքի տեղական ինքնակառավարման եւ տարածքային կառավարման մասին» օրինագծի, մայրաքաղաքն ստանում է համայնքի կարգավիճակ՝ ներկայացուցչական իշխանության եւ քաղաքապետի ընտրովի մարմիններով, եւ այդ ամբողջ գործընթացը պետք է ավարտվի մինչեւ 2009-ի դեկտեմբերի 6-ը: Ներկայում գործող մայրաքաղաքային համայնքները կպարզեցվեն: Սակայն այդ արմատական փոփոխությունները առանձնապես հետաքրքրություն չառաջացրին ՉԼՄ-ներում նույնիսկ այն ժամանակ, երբ վերջին անգամ էին ընտրվում համայնքների ղեկավարներն ու ավագանիները:

Բացի այդ, օրենսդրության գործոնն արդիական էր նաեւ ընտրությունների ընթացքում՝ ՉԼՄ-ների կողմից լուսաբանման տեսանկյունից, սակայն դա էլ չարժանացավ լրագրողների պատշաճ վերաբերմունքին: Ի տարբերություն համապետական ընտրությունների, ՏԻՄ ընտրությունների ժամանակ քարոզչությունը օրենսդրությամբ ոչ մի կերպ չի կարգավորվում, ինչը լրացուցիչ խնդիրներ է հարուցում թեկնածուների համար ՉԼՄ-ների հասանելիության հավասարության, քարոզչական եւ խմբագրական նյութերի սահմանափակման եւ այլ տեսանկյունից: Այդ խնդիրների արդիականությունն է՛լ ավելի է աճում ի դեմս առաջիկայում սպասվող՝ Երեւանի համայնքապետի եւ ներկայացուցչական մարմնի ընտրությունների: Կասկած չկա, որ այդ ընտրությունները լինելու են համապետական եւ մայրաքաղաքային մամուլի ուշադրության կենտրոնում, եւ անհրաժեշտ օրենսդրական կարգավորման բացակայությունը լուրջ խոչընդոտ կլինի ընտրարշավը ժողովրդավարական նորմերին համապատասխան անցկացնելու համար:

«Տեղական ինքնակառավարման մարմինների ընտրությունների՝ քաղաքական գործընթացի վերափոխվելու խնդիրները» ստացել են 2 հիշատակում: Սեպտեմբերին այդ թեման վերոհիշյալ «Երեւան քաղաքի տեղական ինքնակառավարման եւ տարածքային կառավարման մասին» օրինագծի համատեքստում մեկական անգամ շոշափել են միայն «Ռեսպուբլիկա Արմենիա»-ն եւ «Գոլոս Արմենիի»-ն: Այդ խնդրի նկատմամբ հետաքրքրության բացակայությունը դժվար է բացատրել, հատկապես հաշվի առնելով, որ առաջին անգամ ՏԻՄ ընտրություններին անմիջական մասնակցության (թեկնածուների առաջադրման) հնարավորություն կստանան քաղաքական կուսակցությունները: Ավելին, Երեւանի ավագանու ընտրությունները առաջինը կդառնան Հայաստանի Հանրապետության պատմության մեջ, երբ կյանքի կկոչվի հարյուրտոկոսանոց համամասնական ընտրական համակարգ:

Փաստորեն, չնայած իրականացվող արմատական օրենսդրական վերափոխումներին, ՏԻՄ ընտրությունները շարունակում են ընկալվել հիմնականում ոչ թե որպես քաղաքական գործընթաց, այլ ընտրարշավ, որում հանգուցային դեր են խաղում ազգակցական, հարեւանական, անձնային-խմբային շահերը: Ուստի եւ ուշադրության կենտրոնում հայտնվում են ոչ թե թեկնածուների ծրագրերը, այլ նրանց անձը: Դա մասամբ պայմանավորված է նաեւ այդ մակարդակի ընտրությունների

նկատմամբ քաղաքական ուժերի մեծամասնության պասիվ վերաբերմունքով:

Համապետական զարգացման խնդիրները ՉԼՄ-ներում ընդհանրապես չեն կապվել տեղական ինքնակառավարման մարմինների ընտրությունների հետ, եւ այդ թեմայով ոչ մի հիշատակում չի արձանագրվել (*տես աղյուսակ 11*):

Նշենք, որ հետագոտված ՉԼՄ-ները չեն օգտագործել եղած հնարավորությունները եւ բավարար ուշադրություն չեն հատկացրել նաեւ այլ կարեւոր թեմաների: Այսպես, միայն համայնքապետի թեկնածուի մի հարցազրույցում (Նոր Նորք համայնքի գործող թաղապետ Դավիթ Պետրոսյանի, որը նորից առաջադրվել էր նույն պաշտոնի համար, «Հայաստանի Հանրապետություն», 26 սեպտեմբերի, 2008) հիշատակում կար նրա ծրագրի մասին: Փորձ չի արվել ներկայացնել մասնագետների կամ առաջադրված թեկնածուների տեսակետները կառավարության առաջարկությունների («Ֆինանսական հավասարեցման մասին» ՀՀ օրենքի նախագիծը) կամ սեպտեմբերի ընթացքում ՀՀ Ազգային ժողովում քննարկվող՝ տեղական ինքնակառավարմանն առնչվող օրինագծերի («Տեղական ինքնակառավարման մասին» եւ «Համայնքային ծառայության մասին» օրենքների փոփոխությունների փաթեթները) շուրջ: Չի շոշափվել նաեւ Հայաստանի համար արդիական մեկ այլ խնդիր՝ սակավամարդ գյուղական համայնքների խոշորացման նպատակահարմարության մասին:

Չնայած, որ ընտրություններին նախորդած վերջին տարիների ընթացքում հասարակությանը մտահոգել են երեւանիս վերաբերող մի շարք խնդիրներ, մայրաքաղաքային համայնքներում նախընտրական արշավի ընթացքում դրանք պատշաճ լուսաբանման չեն արժանացել: Խոսքը, մասնավորապես, քաղաքաշինության, կանաչ գոտիների պահպանության, քաղաքացիների սեփականության օտարման մասին է: Այդ հարցերի շուրջ քաղաքում նկատվում էր հանրային ակտիվության աճ, մի շարք հայցեր են ներկայացվել Եվրոպական դատարան, բայց ընտրական գործընթացը եւ դրա լուսաբանումն այդ խնդիրներին առնչվել են նվազագույն չափով:

Վերոհիշյալ թվերը եւ հրապարակումների վերլուծությունը վկայում են, որ ընդհանուր առմամբ, հետագոտված ՉԼՄ-ները պասիվ մարտավարություն էին որդեգրել՝ ակնհայտորեն նախընտրելով գուտ իրադարձային լուսաբանում: Ինչպես երեւում է 10-րդ աղյուսակից, ընտրությունների մասին նյութերի մեծամասնությունը հրապարակվել է սեպտեմբերի երկրորդ եւ չորրորդ շաբաթներում, որոնք հաջորդել են մայրաքաղաքի համայնքներում սեպտեմբերի 7-ի եւ 28-ի ընտրություններին: Իսկ այդ ընտրությունների միջեւ, սեպտեմբերի երրորդ շաբաթում հրապարակումների քանակը շատ ավելի քիչ էր:

ՉԼՄ-ների ուշադրությունը տարբեր համայնքների ընտրությունների նկատմամբ համաչափ չէր: Ընդհանուր առմամբ, տպագիր մամուլում առավելագույն ուշադրություն էին գրավել մայրաքաղաքի այն համայնքները, որոնց ղեկավարի պաշտոնին հավակնում էին ինչպես իշխանական կոալիցիայի, այնպես էլ ընդդիմության թեկնածուներ (Արաբկիր, Զանաքեռ-Զեյթուն, Կենտրոն): Հարկ է նշել, որ դրանով հանդերձ թեկնածուները ձեռնպահ էին մնում միմյանց բացասական

գնահատականներ տալուց (եթե չէր շոշափվում քարոզարշավի կամ ընտրությունների ժամանակ խախտումների հարցը): Սակայն առանձին ՉԼՄ-ներ բացասական գնահատականներ էին տալիս առանձին թեկնածուների (օրինակ, «Գոլոս Արմենիի»-ն՝ Կենտրոն համայնքի ղեկավարի թեկնածու Արարատ Չուրաբյանին, որպես ընդդիմության ներկայացուցիչ, իսկ «Հայկական ժամանակը»՝ նրա հակառակորդին՝ գործող թաղապետ Գագիկ Բեգլարյանին, որպես իշխանության ներկայացուցիչ):

ՉԼՄ-ները նվազագույն հետաքրքրություն են ցուցաբերել այն համայնքների նկատմամբ, որտեղ թեկնածուների թվում կար իշխող կոալիցիայի կուսակցություններից մեկի՝ ՀՀԿ-ի երկու ներկայացուցիչ (Նոր Նորք): Եվ գրեթե հետաքրքրություն չեն առաջացրել համայնքները, որտեղ առաջադրված էր միայն մեկ թեկնածու (Նուբարաշեն, Էրեբունի), եւ որտեղ արդյունքը, ըստ եռության, կանխորոշված էր: Այլ կերպ ասած, առավելագույն հետաքրքրություն են առաջացրել այն իրավիճակները, որոնցում առկա էր քաղաքական պայքար: Սակայն նման դեպքերում էլ շեշտադրվում էին ոչ թե թեկնածուների կոնկրետ ծրագրերը՝ կապված հենց համայնքի հետ, այլ նրանց թիկունքում կանգնած քաղաքական ուժերի հակադրությունները: Մասնավորապես, Երեւանի Կենտրոն համայնքի ընտրություններն ընկալվում էին որպես վերջին նախագահական ընտրություններում Սերժ Սարգսյանի (ներկա նախագահի եւ Հանրապետական կուսակցության նախագահի) եւ Լեւոն Տեր-Պետրոսյանի միջեւ պայքարի շարունակություն: Արարատ Չուրաբյանի գլխավորած Հայոց Համագգային Շարժումը սատարում էր վերջինիս:

Անհամաչափ էր նաեւ առանձին ՉԼՄ-ների հետաքրքրությունը տարբեր համայնքների ղեկավարների նկատմամբ: Օրինակ, «168 ժամը» առավել ակտիվ էր սեպտեմբերի երկրորդ շաբաթում, հատկապես՝ Արաբկիրի ընտրությունների նկատմամբ, իսկ «Առավոտը»՝ չորրորդ շաբաթում՝ առավել ուշադրություն հատկացնելով Կենտրոնի ընտրություններին: Արժեք էր այն փաստը, որ երկու թերթերն էլ խոսք էին տրամադրել ինչպես կառավարող կուսակցության թեկնածուներին, այնպես էլ ընդդիմության ներկայացուցիչներին՝ ձեռնպահ մնալով բացասական գնահատականներից եւ մեկնաբանություններից:

Ինչ վերաբերում է ավագանու անդամների ընտրություններին, դրանց լուսաբանումը չափազանց ժլատ էր: Հիշատակումների ճնշող մեծամասնությունը միայն «չոր» տեղեկություն էր պարունակում «մրցույթի» մասին՝ քանի թեկնածու քանի տեղի է հավակնում: Բացառություն էր միայն Քանաքեռ-Զեյթունում պատահած միջադեպի լուսաբանումը, երբ ընտրություններից մի քանի օր առաջ ավագանու անդամի թեկնածուն եւ նորից առաջադրված գործող թաղապետի ընկերը ավերել էին թաղապետի մյուս թեկնածուի նախընտրական շտաբը, ինչպես նաեւ տեղեկությունը (միայն մեկ թերթում), որ Կենտրոն համայնքի ավագանու անդամ է ընտրվել ընդդիմադիր կուսակցության ներկայացուցիչը:

Ընդհանուր առմամբ, հետազոտված թերթերը քիչ ուշադրություն են հատկացրել մարզերի կյանքին եւ խնդիրներին՝ ՏԻՄ ընտրությունների համատեքստում: Բացի Երեւանից, եթե հաշվի չառնենք ԿԸՀ

հաղորդումները՝ ընտրությունների անցկացման եւ առաջադրված թեկնածուների մասին, հետազոտության ժամանակահատվածում լուսաբանվել է նախընտրական իրավիճակը Մասիսում եւ Արարատի մարզի Գետափնյա գյուղում (ընտրությունների օրը՝ 12 հոկտեմբերի), Էջմիածնում, Վանաձորում (19 հոկտեմբերի), ինչպես նաեւ Աշտարակում, Գյումրիում եւ Շիրակի մարզի մի քանի համայնքներում (26 հոկտեմբերի): Այլ խոսքով, ուշադրություն է հատկացվել հոկտեմբերին ընտրությունների սպասող ավելի քան 800 համայնքներից ընդամենը մեկ տասնյակին: Նշենք, որ վերոհիշյալ քաղաքային համայնքների նկատմամբ (հատկապես Էջմիածնի, Վանաձորի եւ Գյումրիի) հետաքրքրությունը պայմանավորված էր նաեւ պոտենցիալ եւ առաջադրված թեկնածուների միջեւ մրցակցության սրությամբ եւ դրա ենթատեքստով:

Թեկնածուների քարոզչական նյութերը կամ հայտարարությունները (քաղաքական գովազդը) ոչ միշտ են թերթերում տպագրվել համապատասխան նշումով:

«Արաբկիր. իրավիճակը թեժանում է» հոդվածում («Գոլոս Արմենիի», 2 սեպտեմբերի, 2008) մեջբերված է Արաբկիրի գործող թաղապետ Յուրի Շահինյանի արտահայտությունը. «Չնայած, որ Երեւանի թաղապետերի ընտրությունը միայն մեկ տարի է տեւելու, քանի որ նախատեսվում է «Երեւանի մասին» օրենքը (նկատի ունի վերոհիշյալ օրենքը՝ «Երեւան քաղաքի տեղական ինքնակառավարման եւ տարածքային կառավարման մասին» - *հսմք.*), բայց եթե անգամ ընտրությունը միայն մեկ օրով լիներ, ես, միեւնույնն է, կառաջադրեի թեկնածությունս, որ ծառայեի իմ համայնքին»: Այս խոսքերը թերթը մեկնաբանել է այսպես. «Եվ դա մաքուր ճշմարտություն է, քանզի շարքային մահկանացուների համար դժվար է անգամ պատկերացնել՝ ինչ եկամուտներ եւ շահույթ է խոստանում թաղապետի՝ առաջին հայացքից համեստ պաշտոնը «հմուտ» մոտեցման դեպքում»: Նման մեկնաբանությունը կարող էր ավելի հիմնավորված լինել, եթե լրագրողն այն ուղեկցեր գործող համայնքապետի եկամուտների հայտարարագրի տվյալներով կամ այլ փաստերով: Բացի այդ, ոչ բոլոր ընթերցողներին է հայտնի նշված օրինագծի էությունը, որը խոսքերի հեղինակն էլ ճիշտ չի մեկնաբանում, ուստի լրագրողի բերած մեկնաբանությունը չի կարելի համարժեք համարել:

Բերենք նաեւ մյուս օրինակը. «Իմիջիայլոց, եթե օրինագիծն ընդունվի եւ մտնի ուժի մեջ, (նախագիծը նախատեսում է Երեւանի ավագանու ընտրություններ մինչեւ 2009-ի հունվարի 1-ը, ինչը գործնականում անհնար է երեւում), ապա այդ ընտրություններից հետո մայրաքաղաքային համայնքները կհամարվեն վերակազմավորված որպես Երեւան համայնք, իսկ նրանց գույքը սեփականության իրավունքով կանցնի քաղաքին: Ինչ վերաբերում է վերջին օրերին Երեւանի որոշ համայնքներում թաղապետերի ընտրությունների շուրջ առկա կրքերին, դրանք բավական արդարացված են: Բարեփոխված Սահմանադրության այդ նույն անցումային դրույթներում հոդված 117-ի կետ 12-ն ասում է. «Երեւան քաղաքում տեղական ինքնակառավարման մարմինները ձեւավորվում են ոչ ուշ, քան համապատասխան օրենքն ընդունելուց հետո երկու տարվա ընթացքում: Մինչ այդ, տեղական ինքնակառավարումն ու տարածքային կառավարումը Երեւան քաղաքում իրականացվում է գործող օրենսդրությամբ սահմանված կարգով»: Այնպես որ պայքարի մեջ մտած թեկնածուները հրաշալի գիտեն. նույնիսկ տվյալ օրենքի ընդունումից հետո

գրեթե երեք տարի նրանք կարող են հանգիստ կառավարել...» («Պետություն պետության մեջ», «Ռեսպուբլիկա Արմենիա», 5 սեպտեմբերի, 2008): Այս հրապարակման մեջ նույնպես մայրաքաղաքի տեղական ինքնակառավարման մարմինների վերակազմավորման շուրջ իրավիճակը ոչ այնքան ճշգրիտ է ներկայացվում. որպես ամբողջական համայնք Երեւանի ավագանու եւ քաղաքապետի ընտրությունների ժամկետները պայմանավորված են ոչ միայն համապատասխան օրենքով, այլեւ Սահմանադրությամբ, ինչը պարզաբանել ենք վերելում, եւ այդ ամբողջ գործընթացը պետք է ավարտվի մինչեւ 2009-ի դեկտեմբերի 6-ը:

Կարելի է արձանագրել, որ հետագոտված ՉԼՄ-ները տեղական ինքնակառավարման մարմինների ընտրությունների շրջանում

- բավարար ուշադրություն չեն հատկացրել ընդհանուր ընտրական գործընթացին, չեն լուսաբանել դրան առնչվող մի շարք կարեւոր խնդիրներ (Երեւանի Մամուլի Ակումբի զուգահեռաբար անցկացրած՝ հեռարձակող ՉԼՄ-ների հետազոտությունը ցույց տվեց, որ նշված թերությունը բնորոշ է ընդհանուր լրատվական ոլորտին),
- չեն կարողացել ամբողջությամբ կատարել ամբիոնի դեր, որ հավասարապես հասանելի կլիներ ՏԻՄ թեկնածուներին եւ ի հայտ կբերեր նրանց պատրաստվածությունը որպես պոտենցիալ ընտրյալների,
- չեն նպաստել, որ ընտրարշավը առիթ դառնար կենսական խնդիրներ բարձրաձայնելու, քննարկելու եւ հետագայում լուծելու համար,
- ոչ բավարար չափով են նպաստել հասարակությունում քաղաքական հանդուժողականության ամրապնդմանը եւ որոշակիորեն իրենք են նպաստել ներքաղաքական իրավիճակի սրմանը:

Սրա հիմնական պատճառ են դարձել, հավանաբար, ՏԻՄ ընտրությունների լուսաբանման հարցում հստակ խմբագրական քաղաքականության բացակայությունը ՉԼՄ-ներում, ինչպես նաեւ ՉԼՄ-ների գործունեության օրենսդրական կարգավորման բացակայությունը, քաղաքական ուժերի մեծամասնության ավանդական ցածր հետաքրքրությունը տեղական մակարդակի ընտրություններում, ՏԻՄ-ի հանրային ընկալումը որպես ոչ քաղաքական մարմին, որի ընտրությունը կապ չունի ոչ գաղափարների եւ ծրագրերի, ոչ էլ երկրի համար հրատապ խնդիրների լուծման հետ:

Աղյուսակ 10

Տեղական ինքնակառավարման մարմինների ընտրությունների մասին հրապարակումների քանակը (1-30 սեպտեմբերի 2008)

Մամուլը / Հետազոտության օրերը	02-06 սեպտեմբերի	09-13 սեպտեմբերի	16-20 սեպտեմբերի	23-27 սեպտեմբերի	30 սեպտեմբերի	Ընդամենը
«Ազգ»	4	6	2	2	1	15
«Առավոտ»	7	9	4	26	4	50
«Հայաստանի Հանրապետություն»	5	2	1	7	2	17
«Հայկական ժամանակ»	12	12	5	19	5	53
«168 ժամ»	5	14	5	6	4	34
«Գոլոս Արմենիի»	2	1	2	4	2	11
«Ռեսպուբլիկա Արմենիա»	1	1	-	-	×	2
Ընդամենը	36	45	19	64	18	182

Աղյուսակ 11

Տեղական ինքնակառավարման մարմինների ընտրությունների լուսաբանման թեմաները (1-30 սեպտեմբերի 2008)

Մամուլը / Թեմաները*	Օրենքեր, բյուջե, գործունեություն, դրա թափանցիկությունը	Ընտրությունների կազմակերպումն ու անցկացումը	Ընտրությունների վերափոխումը քաղաքական գործընթացի	Առանձին համայնքների զարգացման խնդիրներ	Համապետական զարգացման խնդիրներ	Ընդամենը
«Ազգ»	1	15	-	1	-	17
«Առավոտ»	6	45	-	9	-	60
«Հայաստանի Հանրապետություն»	2	17	-	-	-	19
«Հայկական ժամանակ»	7	52	-	3	-	62
«168 ժամ»	7	28	-	1	-	36
«Գոլոս Արմենիի»	1	11	1	1	-	14
«Ռեսպուբլիկա Արմենիա»	2	1	1	-	-	4
Ընդամենը	26	169	2	15	0	212

* Թեմաների ամբողջական անունները նշված են հետազոտության մեթոդաբանությունում:

ՀԵՏԱԶՈՏՎԱԾ ԼՐԱՏՎԱՄԻՋՈՑՆԵՐԻ ՑԱՆԿԸ ԵՎ ՀԱՄԱՌՈՏ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ

«ԱԶԳ» - օրաթերթ (լույս է տեսնում շաբաթական հինգ անգամ):
Հիմնադրվել է 1991 թվականին: Հիմնադիրը՝ «Ազգ» օրաթերթ» ՍՊԸ:
Հիմնական ծավալը՝ 2 տպագրական մամուլ (A3 չափսի 8 էջ):
Հայտարարված տպաքանակը 3000 օրինակ:

«ԱՌԱՎՈՏ» - օրաթերթ (լույս է տեսնում շաբաթական հինգ անգամ):
Հիմնադրվել է 1994 թվականին: Հիմնադիրը՝ «Առավոտ» օրաթերթ» ՍՊԸ:
Հիմնական ծավալը՝ 2 տպագրական մամուլ (A3 չափսի 8 էջ):
Հայտարարված տպաքանակը՝ 4600 օրինակ:

«ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ» - օրաթերթ (լույս է տեսնում շաբաթական հինգ անգամ): Հիմնադրվել է 1990 թվականին: Հիմնադիրը՝ «Հանրապետություն» ՓԲԸ: Հիմնական ծավալը՝ 4 տպագրական մամուլ (A2 չափսի 8 էջ): Հայտարարված տպաքանակը 6000 օրինակ:

«ՀԱՅՎԱԿԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿ» - օրաթերթ (լույս է տեսնում շաբաթական հինգ անգամ): Հիմնադրվել է 1997 թվականին: Հիմնադիրը՝ «Դարեսկիզբ» ՍՊԸ:
Հիմնական ծավալը՝ 2 տպագրական մամուլ (A3 չափսի 8 էջ):
Հայտարարված տպաքանակը՝ 9500 -10500 օրինակ:

«168 ԺԱՄ» - թերթ (լույս է տեսնում շաբաթական երեք անգամ):
Հիմնադրվել է 2004 թվականին: Հիմնադիրը՝ «168 Ժամ» ՍՊԸ: Հիմնական ծավալը՝ 4 տպագրական մամուլ (A3 չափսի 16 էջ): Հայտարարված տպաքանակը՝ 5000 օրինակ:

«ԳՈՂՈՍ ԱՐՄԵՆԻԻ» - ռուսերեն թերթ (լույս է տեսնում շաբաթական երեք անգամ): Հիմնադրվել է 1991 թվականին: Հիմնադիրը՝ «Գողոս» ՍՊԸ:
Հիմնական ծավալը՝ 4 տպագրական մամուլ (A2 չափսի 8 էջ):
Հայտարարված տպաքանակը՝ 3500 օրինակ:

«ՌԵՍՊՈՒԲԼԻԿԱ ԱՐՄԵՆԻԱ» - ռուսերեն թերթ (լույս է տեսնում շաբաթական երկու անգամ): Հիմնադրվել է 1990 թվականին: Հիմնադիրը՝ «Հայաստանի Հանրապետություն - Ռեսպուբլիկա Արմենիա» ՓԲԸ:
Հիմնական ծավալը՝
2 տպագրական մամուլ (A3 չափսի 8 էջ): Հայտարարված տպաքանակը՝ 1500 օրինակ:

**ISSUE-BASED REPORTING DURING PRESIDENTIAL
AND LOCAL SELF-GOVERNMENT ELECTIONS
IN ARMENIA IN 2008**

Preface

Year 2008 was in Armenia an election year. On February 20 the President of Armenia was elected, in September-October elections to local self-government bodies were held in the vast majority of 926 communities of the country. This ended the process of transformation of apolitical forces that started after the parliamentary elections of 2007.

In the new political situation, complicated by the increased polarization of the society, characteristic of election periods, Armenia is to solve a number of important issues. Within the country these are democratic reforms, corruption and poverty reduction, economic development, social issues, budget and fiscal policy, in the foreign policy these are the resolution of Karabagh conflict and the improvement of relations with the neighbor countries, development of the existing ties with the traditionally friendly states and the relations with the European structures, etc. A particular issue here is the freedom of expression and media, and in this regard, unfortunately, retreat is recorded by reputable international organizations.

The present research was administered under the project of Yerevan Press Club, "Issue-Based Reporting during Pre-Election Period", supported by the Friedrich Ebert Foundation. The basis of the study is the monitoring of 7 print media of Armenia, made by Yerevan Press Club in two stages. The first stage of the monitoring (January-February) covered the election camping for presidential elections, and, partially, the pre-election and pos-election periods. During the second stage, September 2008, elections to local self-government bodies were held in 12 communities in Yerevan and election campaigns were launched in 281 communities of 4 regions of the country (Ararat, Vayots Dzor, Kotayk, Syunik).

Analysis of the publication content and quantitative findings obtained through monitoring was made. It aimed at determining in which aspects the press presented the urgent issues faced by the country, the extent to which these were linked to elections, election platforms/programs of the candidates, how fully and adequately these programs were covered. Particular attention was paid to the specifics and existing traditions of issue-based reporting in Armenian media during the elections, when the interest of the society towards the viewpoints and approaches to the solution of important state problems increases significantly.

RESEARCH METHODOLOGY

METHODOLOGY FOR MONITORING PRINT MEDIA OF ARMENIA DURING THE PRESIDENTIAL ELECTIONS -2008

The monitoring object are the publications of 7 print media in the period of January 8-February 29, 2008, in which various aspects of Armenian presidential elections of February 19, 2008 were discussed.

Media included in monitoring:

1. "Aravot" daily;
2. "Azg" daily;
3. "Golos Armenii" newspaper;
4. "Haikakan Zhamanak" daily;
5. "Hayastani Hanrapetutian" daily;
6. "168 Zham" newspaper;
7. "Respublika Armenia" newspaper.

Monitoring objectives:

1. Count of pieces dealing with the subject - by each of the newspapers and by all of them, **except** advertising and advertising inserts, TV and radio program schedules, "pure" photographs (with no texts and out of articles), entertaining materials such as crossword puzzles, tests, horoscopes, etc.

The count of pieces is made by the stages of electoral process: 1) pre-election period (before January 21, 2008), 2) the period of official promotion (January 21 - February 17), 3) election day and post-election period (February 19-29, 2008).

A piece is understood to be:

- a. a separate article, report, interview, etc.
- b. introductions to newspapers pieces are seen to be a part of the material that they refer to;
- c. the headline, subheadline, the lead (i.e., the text after headline/subheadline that opens the piece and expresses the message of the article) are seen to be a part of the material that they refer to;
- d. the editorial comment to this or that piece, marked by the words "editorial", "editorial comment" and so on, are considered to be a separate piece;
- e. photograph (drawing, cartoon, illustration, sketch, etc.) that is not a part of the newspaper publication, but has a certain message of its own, is seen to be a separate material. If the photograph accompanies a certain newspaper piece, it is seen to be a part of it.

2. Count of references to the presidential candidates. Only the publications on the activities or statements of the candidates are counted, with one piece equaling to one reference. In other words, references to candidates in public opinions polls, pieces on media monitoring findings, exit polls, chances of the candidates, official information on nomination, registration, election fund, voting results, etc. are not counted.

3. Determination of the connection of each piece with the pre-election programs/platforms of presidential candidates (related or unrelated) - by each newspaper separately and by all of them together. The number of pieces, related to election programs/platforms of each presidential candidate is counted, too - in each of the newspapers and all of them together. The pieces that tell about the election platforms of several candidates are analyzed separately (see item 3 of this methodology).

Besides, the subject matter of the covered platforms of the candidates is determined: **political** (domestic and foreign policy), **economic** (state budget, fiscal policy, corruption), **social** (salaries, pensions and welfare, as well as the interests of vulnerable groups). If the publication refers several subjects, they are all taken into account.

4. Definition of coverage of presidential elections and content of pieces, covering the election platforms of candidates.

On the basis of quantitative data and the study of publication content their analysis is made - how fully, adequately and accurately were the election platforms presented in the media studied. The specifics of covering presidential elections in general are analyzed, too, including the observance of the election legislation and principles of journalistic ethics.

The pieces referring to election platforms of several candidates are recorded and analyzed separately. The pieces containing comments of officials regarding the pre-election programs of presidential candidates or tactics of their campaigning.

MONITORING METHODOLOGY DURING ELECTIONS TO LOCAL SELF-GOVERNMENT BODIES-2008

Monitoring object are the pieces of the same seven media (*see above*) during the period of September 1-30, 2008, referring to various aspects of local elections -2008 in Armenia.

Monitoring objectives:

- 1. Count of pieces, dealing with the subjects** - made through the same methodology as in the first part of the study.
- 2. Determination of the content of publications** and count of thematic references (not more than one reference for each of the themes in one piece) in accordance with the following list:
 1. Legislation on elections, communal budgets, activities of local self-government, its transparency and accountability;
 2. Administering the elections;
 3. Transformation of local elections into a political process;
 4. Problems of developing individual regions (communities);
 5. Problems of state development in the context of elections.

3. Definition of coverage of elections to local self-government, the subject matters and content of pieces.

On the basis of quantitative data and study of the piece content the degree of attention of each newspaper and all media studied together towards local elections. Specifics of elections to local self-government bodies in general are analyzed, too, including the observance of the election legislation and principles of journalistic ethics.

ISSUE-BASED REPORTING IN THE ELECTION CONTEXT

PROJECT REPORT

SECTION I. ISSUE-BASED REPORTING DURING THE PRESIDENTIAL ELECTIONS IN ARMENIA IN 2008

A. The degree of media attention to candidates and their pre-election platforms. Subject matter of the platforms

During the study period (January 8 - February 29, 2008) the presidential elections were certainly the main issue covered by Armenian media. During the incomplete two months the seven publications studied devoted a total of 3091 pieces to the issue. A leader in terms of the number of publications was "Aravot" - 803 (**see tables 1-7**), much ahead of the official "Hayastani Hanrapetutium" (597) and "Haikakan Zhamanak" (548).

The media studied paid most attention to the two leaders of the election campaign - the RA First President Levon Ter-Petrosian (a total of 770 references) and the RA Prime Minister, the leader of Republican Party of Armenia Serge Sargsian (552). It should be noted here that the references to the activities of Serge Sargsian as a head of the Government and RPA were not taken into account, while being quite numerous, particularly, in official media. The leader of "Orinats Yerkir" party Artur Baghdasarian (185), who was the third along this dimension, having received almost three times fewer references than the Prime Minister, while the leader of "National Accord" Aram Harutiunian, coming at the end of the list (56) - almost ten times less (**see table 8**).

It is important to note that such a huge gap in terms of references to the main two candidates from other candidates to presidential office is due not only to their more active election campaign, greater number of meetings with voters in the capital and the regions, but also the stance of the media themselves. While the connotation of the coverage was not among the specific objectives of the research, one cannot but note that one of the factors, resulting in the leading indicators of Levon Ter-Petrosian along this criterion was the negative promotion that he had received from a number of media (in particular, "Golos Armenii", "Hayastani Hanrapetutium", "Azg"). The long-distance debate that he and Serge Sargsian had become particularly tense during the last days of the pre-election struggle. The role of opponents of Ter-Petrosian was played also

by the leaders of National Democratic Union Vazgen Manukian and of “National Unity” Party Artashes Geghamian, representatives of “Dashnaktsutjun” party, “Orinats Yerkir” party, officials. This factor contributed to the increase of the number of pieces referring to the former President of Armenia.

As it can be seen from Table 8, in terms of references Levon Ter-Petrosian was the first in five newspapers. Only the official “Hayastani Hanrapetutjun” and “Respublika Armenia” gave the leading position to Serge Sargsian. Only two newspapers, “168 Zham” and “Aravot”, in a comparable degree alternated positive, negative and neutral pieces about the two leaders of the pre-election campaign. The journalists of these editions, as a rule, refrained from openly negative assessments and comments. In “Azg”, “Hayastani Hanrapetutjun”, “Golos Armenii” and “Republic of Armenia” the tone of publications about Levon Ter-Petrosian was predominantly negative and neutral, while that for Serge Sargsian was positive and neutral. The trend for “Haikakan Zhamanak” was reverse, the ex-President was covered solely in positive and neutral context, while his main rivals (and all other candidates) - in negative and neutral.

The media attitude towards the pre-election platforms of presidential candidates was more evenly distributed (**see Table 9**): in the context of their pre-election platforms candidates receives a comparable number of references (from 22 to 74). It should also be noted that there is not always a direct correlation between the number of references and adequacy of coverage. Thus, the main ideas of the pre-election platform of Aram Harutiunian (reform of the electoral model or unit voting, setup of an economic parliament and adoption of a law on opposition), having received the smallest number of references (22), were, nevertheless, quite adequately covered by several media. Arman Melikian (34 references), whose chances were from the very start seen as insignificant, stated his satisfaction at being able to convey the main clauses of his platform to voters. In the beginning of election campaign the satisfaction with the coverage of the pre-election platform was also stated by representative of Artashes Geghamian’s campaign staff.

Before the official start of the pre-election promotion the platform of Levon Ter-Petrosian was published, followed by a press-conference of the First President. He was soon followed suit by other candidates or their staff representatives, too. Besides, the pre-election platforms were placed on web-sites. An exception was made only by the leader of the Popular Party Tigran Karapetian, who announced that his pre-election platform was the Bible. However, in future he, too, “disclosed” some details of his pre-election platform.

In other words, media had all chances to cover the programs of the candidates, yet not all of them used these. Thus, it can be stated that “Haikakan Zhamanak” (**see Tables 4 and 4a**) failed to present to its readers platforms of candidates other than Levon Ter-Petrosian. The daily confined itself only to a reference to platforms of 4 other candidates and two pieces that in essence did nothing more but criticize some sentences of Serge Sargsian’s platform. “Respublika Armenia” paid most of the attention to the platform of Serge Sargsian, while certain provisions of other platforms were given either very brief or, as in the case of Artur Baghdasarian or Artashes Geghamian, negative treatment.

On their part not all of the presidential candidates wanted to engage in a dispute with their rivals only within their pre-election platforms. For example, "168 Zham" (of January 22-23, 2008) in its report on the presentation of Artashes Geghamian's platform noted that he had given more time to criticism of Levon Ter-Petrosian, than to his platform. It should be noted that this may be the reason that the most lengthy "Program of Creativity" of Artashes Geghamian and ideas expressed in it were probably the least disclosed in the media studied (even though the platform itself and the address of the candidate to the voters were published in several media as paid promotion). Thus, only "Golos Armenii" paid attention to the part of the platform, dealing with social issues.

Overall, one can state that as compared to the findings of the research, administered by Yerevan Press Club with the support of Friedrich Ebert Foundation during the pre-election campaign for the RA National Assembly in 2007¹, the stances of the presidential candidates were given a more comprehensive and adequate coverage in media than the programs of parties, running in parliamentary elections. Yet one of the problems still holds: to get a real and most comprehensive idea about the stances of the candidates the readers/voters had to use several sources.

After the publication of reports on program presentations by candidates a number of media studied made an attempt to compare their clauses thematically. Thus, "Aravot" published articles that compared the stances of several - but not all - candidates regarding economic and social issues, culture, education and science. "168 Zham" also compared the most notable particularities of candidates' platforms in general and their economic aspects in particular. "Azg" daily paid attention to linguistic and stylistic peculiarities of pre-election platforms. Apart from this, at various press-clubs thematic discussions were held (predominantly, among candidates' representatives), further reported on by press.

In this regard the most successful attempt can be considered to be the pieces in "Hayastani Hanrapetutiun" (of January 26 and 30, 2008). In the first case the report on a discussion, held at one of press clubs, on the foreign policy agendas of the five candidates was complemented by an article of the correspondent of the daily, covering the stances of other participants of the election campaign. In the second case the correspondent of the daily listed the main clauses of economic programs of all candidates on her own - but for Arman Melikian, in the platform of who, as it was noted, the economic part was completely absent.

The economic component of candidates programs caused the interest of not only journalists but independent experts, too. Unfortunately, such pieces in all media amounted to 4 only, and the discussion of the issues raised by experts was not developed.

The differences in the programs of candidates were insufficiently disclosed with regard to anti-corruption efforts. The candidates mostly spoke about the institutional fight against corruption, creation of conditions that exclude corruption, salary increase for responsible officials, yet neither a serious

¹ "Karabagh Issue and Armenian-Turkish Relations in the Pre-Election Rhetoric of Armenian Political Figures", Yerevan, 2007.

discussion nor questions whether the measures proposed by candidates are sufficient.

In the process of discussing candidates' platforms, in their public appearances the diversity of political opinion was displayed, in particular, on the issue of Karabagh resolution. According to the researches noted above, during parliamentary elections party representatives were almost unanimous in expressing an opinion in media that the conflict can be resolved only through negotiations with Azerbaijan (or signing a peace treaty). Most of them stressed that the MK problem must be resolved in accordance with the right of nations to self-determination.

In the course of presidential elections campaign, some of the candidates spoke more specifically. Thus, in the opinion of Arman Melikian, the territories, adjacent to Mountainous Karabagh and controlled by Armenian forces, cannot be surrendered under any circumstances: they solve the security issue and must be given to Armenian refugees from Azerbaijan as compensation. Aram Harutiunian proposed an initiative for all 9 presidential candidates on a basis of a consensus to sign a statement he had developed on MK problem resolution. According to the statement author, the signatories commit to contribute to enhanced effectiveness of the negotiations process, ensuring Karabagh's involvement in it as a party. In another paragraph of the statement the issue of restoring rights and compensating the economic damage to the main victim of the conflict, the Armenians of Azerbaijan, is raised. By way of a resolution the signatories must also think it acceptable that Karabagh should exist either as an independent state or join Armenia. Notably, according to Aram Harutiunian, the document was signed by Vazgen Manukian. Serge Sargsian and Artur Baghdasarian adhere to three basic resolution principles: Karabagh cannot be a part of Azerbaijan, security of borders and residents of MK, existence of a territorial link with Armenia. The pre-election program of Vahan Hovhannisian and "Dashnaktsutiun" party that had nominated him contained a proposal to sign a Non-Aggression Pact with Azerbaijan and Turkey and to recognize the MK independence as a first step towards the resolution.

One of the main provisions of social programs of most candidates was the promise to raise salaries, pensions and welfare for certain categories of citizens. Such premises were generally seen to be populist by both journalists and experts, because as a rule in the programs nothing was said through which resources this will be done. Vazgen Manukian's platform spoke about pension indexation. Levon Ter-Petrosian platform contained an idea about constructing social residence for ordinary citizens, and not for elite.

The candidates almost never addressed the problems of people with disabilities. According to media studied, only the programs of Artur Baghdasarian and Aram Harutiunian noted the necessity to develop a national policy for this category of people. Notably, during the election campaign in media only personal stories were published, with the problems itself remaining undefined.

In the publications of media studied it was stressed that in the programs of the candidates and their public statements a number of urgent issues were not raised. Thus, for example, political scientist Dr. Gagik Keryan ("Hayastani

Hanrapetutiun" of January 25, 2008) noted that none of the candidates expressed his stance on the recently adopted strategy of national security of Armenia, whether they accept it or will be changing it, if elected. The Chief Editor of "Delovoy Express" Edward Naghdalian (the translation of his article was published by "168 Zham" of February 16-18, 2008) noted that in one of the programs did any of the candidates raise the issue of public broadcasting.

Closer to the voting day the inner political climate started to get tenser. Some of presidential candidates, including the both leaders of the pre-election race, were increasingly involved in interpersonal discussions that started even before the official launch of pre-election promotion and were reflected in the press. The coverage of the candidates program was all the more pushed to the background and ceased completely during the post-election period. After the voting day all the 5 references of candidates programs in media studied referred to the MK problem, with three of these being related to the recognition of Kosovo independence, and the two others were contained in stories that criticized the stance of Levon Ter-Petrosian regarding the Karabagh resolution - criticizing him even more for not accepting the results of elections.

B. Certain specifics of election campaign coverage. Accuracy of information, adherence to legislative and professional norms

Despite the fact that during one of the sessions of the Government the RA Prime Minister Serge Sargsian warned the Ministers of the need to follow the requirements of the Electoral Code and to exclude any endorsements by their staff, the officials, nevertheless, quite often took part in the campaign. The influence on its course was made not by lower-rank officials, but by the statesmen of highest standing. Thus, in the long-distance dispute with Levon Ter-Petrosian the then RA President Robert Kocharian took part. Many of his statements contained components of counter-promotion towards the First President of the country. Certain provisions of Levon Ter-Petrosian foreign policy program and his criticism of incumbent authorities for "being ready to swap territories with Azerbaijan" were assessed negatively by Foreign Minister Vardan Oskanian at his press-conference. In the debate with the RA First President Minister of Finance Vardan Khachatrian took part, too. Minister of Deference Mikael Harutiunian urged to vote for Serge Sargsian, Minister of Trade and Economic Development Nerses Yeritsian presented the economic part of the program of the RA Prime Minister and presidential candidate. Certain officials, as well as representatives of the Armenian Apostolic Church, took part in the meetings of the presidential candidate with voters in the regions of the country and the capital. Naturally, all this was broadly reported by Armenian media.

Support of Serge Sargsian and criticism of Levon Ter-Petrosian was also voiced by foreign citizens, a fact, which runs contrary to the RA Electoral Code. Thus, the president of "Politika" Foundation, head of chair of history and political science of the International University in Moscow, doctor of history Vyacheslav Nikonov gave an interview to the Public Television of Armenia, fragments of which were published by a number of print media. Andrew Cooper, head of British Populus organization that administered public opinion polls during the presidential election campaign in Armenia, also spoke in favor of Serge Sargsian.

During the monitoring period the media studied gave floor to about 4 dozens of NGOs, announcing that they will vote either for Serge Sargsian or for Levon Ter-Petrosian. Meanwhile, according to the RA legislation, the status of a public organization is incompatible with political statements. The media studied published the statement of the Union of Armenians of Russia, making an appeal to vote for Serge Sargsian, and a letter of Armenian intellectuals of Moscow in favor of Vahan Hovhannesian.

Similarly to the period of parliamentary elections-2007, the Armenian press published quite a lot of pieces from foreign sources. In some cases, as, for example, in the article "The Roller-Coaster of Armenian Opposition" (according to "Golos Armenii" of February 14, 2008, it was a reprint from Regional Information Farvater web-site of Russia) or "Seven Dollars for Revolution. Ears of Berezovskiy Visible Again" (reprint from "Krymskoe Echo" newspaper in "Golos Armenii" of February 7, 2008 and in "Azg" of February 6, 2008 - though with doubts as to the veracity of the article), obviously untrue information about Levon Ter-Petrosian and his activities were disseminated. In some cases the opinions of foreign citizens, expressed in media of their countries looked like additional arguments in favor or against a presidential candidate. This was the case of, say, the response of the former head of the USSR Government Nikolay Ryzhkov, who started a long-distance debate with Levon Ter-Petrosian or the article of political scientist Andranik Mihranian "In a Struggle with the Past of Armenia the Present Will Win" for RIA "Novosti" (reprinted by "Golos Armenii" of February 5, 2008). On the other side, in Los Angeles headquarters of Levon Ter-Petrosian supporters were established, their activities covered by "Haikakan Zhamanak".

Information from local sources turned out to be inaccurate, too. Thus, a number of media rushed to publish a report of the former RA Minister of Defense Vagharshak Harutiunian being beaten, which was untrue. "Aravot" on February 23, 2008 published information that 7 deputies joined Levon Ter-Petrosian, yet in the next issue it gave floor to four of them, who refuted this report.

During the research examples of inadequate newspaper presentation were noticed. Thus, for example, the piece about the second interim report of the OSCE/ODIHR EOM in "Hayastani Hanrapetutian" of February 15, 2008 (with a reference to Armenpress news agency) was titled "Media Coverage of Candidates is Equal". In the same text the EOM report was quoted directly: "In the majority of media the time allocated to the candidates was distributed more evenly that during the previous reporting period".

It should be noted that many newspaper articles contributed to the greater hostility between the two rivaling camps. "Haikakan Zhamanak" always used a collective cliché "sergeants" for its political opponents, along with its derivatives "sergeant press", "Sergeantization" (hinting at the name of the power candidate). Levon Ter-Petrosian's opponents were not choosy about expressions they used, either, including members of parliament and journalists. A National Assembly deputy of Republican Party of Armenia compared the ex-President with Anna Kurnikova, the tennis player; another one announced that people only go to his rallies to get free food. Correspondent of "Golos Armenii" wrote (on February 28, 2008): "LTP called everyone a rogue, and I call him a

bastard". Examples of such language are unfortunately very numerous, and one can only state that instead of fulfilling their main professional functions, some media and journalists felt they were participants of political struggle.

In general, it can be stated that during the reporting period most media:

- paid insufficient attention to the differences in the candidates' platforms or their approaches to the solution of topical issues;
- did not make effort to organize civilized, even if long distance, debate between the candidates for presidential office;
- not only did not contribute to the establishment of tolerance in the society, but also, to a certain extent, aggravated the tension on the domestic political arena.

Table 1**"Azg"****Number of pieces on presidential elections and presidential candidates**

	pre-election period (before January 21)	period of official promotion (January 21- February 17)	post-election period (February 19-29)	Total
Number of publications on elections	41	192	101	334
References to the presidential candidates (number of publications linked to their platforms)				
Artur Baghdasarian	-	18 (7)	3 (1)	21 (8)
Artashes Geghamian	4 (4)	5 (3)	-	9 (7)
Tigran Karapetian	1	5 (5)	2	8 (5)
Aram Harutiunian	-	6 (5)	1	7 (5)
Vahan Hovhannesian	2 (1)	11 (8)	4	17 (9)
Vazgen Manukian	4 (1)	9 (5)	1	14 (6)
Arman Melikian	2 (2)	7 (4)	-	9 (6)
Serge Sargsian	4 (2)	15 (4)	12	31 (6)
Levon Ter-Petrosian	12 (4)	51 (10)	19 (1)	82 (15)

Table 1a**Themes of reporting on platforms of presidential candidates**

	political	economic	social
Artur Baghdasarian	6	3	3
Artashes Geghamian	2	1	-
Tigran Karapetian	3	-	-
Aram Harutiunian	3	1	-
Vahan Hovhannesian	7	2	-
Vazgen Manukian	4	-	-
Arman Melikian	4	2	1
Serge Sargsian	3	3	-
Levon Ter-Petrosian	10	3	1

Table 2**"Aravot"****Number of pieces on presidential elections and presidential candidates**

	pre-election period (before January 21)	period of official promotion (January 21- February 17)	post-election period (February 19-29)	Total
Number of publications on elections	137	474	192	803
References to the presidential candidates (number of publications linked to their platforms)				
Artur Baghdasarian	6 (2)	49 (9)	6	61 (11)
Artashes Geghamian	5 (3)	20 (10)	4	29 (13)
Tigran Karapetian	3 (1)	13 (4)	3	19 (5)
Aram Harutiunian	1 (1)	7 (4)	2	10 (5)
Vahan Hovhannesian	13 (3)	42 (7)	9	64 (10)
Vazgen Manukian	10 (3)	16 (5)	6	32 (8)
Arman Melikian	6 (4)	15 (8)	2	23 (12)
Serge Sargsian	11 (2)	102 (6)	28	141 (8)
Levon Ter-Petrosian	35 (12)	111 (8)	33	179 (20)

Table 2a**Themes of reporting on platforms of presidential candidates**

	political	economic	social
Artur Baghdasarian	3	5	4
Artashes Geghamian	3	2	-
Tigran Karapetian	2	-	1
Aram Harutiunian	2	2	1
Vahan Hovhannesian	5	1	1
Vazgen Manukian	3	1	-
Arman Melikian	6	3	2
Serge Sargsian	1	3	3
Levon Ter-Petrosian	7	7	2

Table 3**"Hayastani Hanrapetutiun"****Number of pieces on presidential elections and presidential candidates**

	pre-election period (before January 21)	period of official promotion (January 21- February 17)	post-election period (February 19-29)	Total
Number of publications on elections	68	295	234	597
References to the presidential candidates (number of publications linked to their platforms)				
Artur Baghdasarian	5	27(9)	5	37 (9)
Artashes Geghamian	5 (5)	12 (3)	1	18 (8)
Tigran Karapetian	4 (2)	12 (4)	4	20 (6)
Aram Harutiunian	4 (1)	12 (6)	2	18 (7)
Vahan Hovhannesian	5 (1)	20 (8)	7	32 (9)
Vazgen Manukian	7 (1)	16 (8)	3	26 (9)
Arman Melikian	5 (2)	14 (7)	2	21 (7)
Serge Sargsian	8 (1)	56 (7)	71	135 (8)
Levon Ter-Petrosian	22 (3)	61 (7)	33	116 (10)

Table 3a**Themes of reporting on platforms of presidential candidates**

	political	economic	social
Artur Baghdasarian	2	4	3
Artashes Geghamian	2	3	-
Tigran Karapetian	3	3	-
Aram Harutiunian	5	4	-
Vahan Hovhannesian	4	4	2
Vazgen Manukian	5	2	1
Arman Melikian	7	2	-
Serge Sargsian	4	4	1
Levon Ter-Petrosian	5	3	1

Table 4**"Haikakan Zhamanak"****Number of pieces on presidential elections and presidential candidates**

	pre-election period (before January 21)	period of official promotion (January 21- February 17)	post-election period (February 19-29)	Total
Number of publications on elections	122	308	118	548
References to the presidential candidates (number of publications linked to their platforms)				
Artur Baghdasarian	2	17 (1)	2	21 (1)
Artashes Geghamian	8	15	3	26
Tigran Karapetian	3 (1)	4	2	9 (1)
Aram Harutiunian	-	2	1	3
Vahan Hovhannesian	2	8 (2)	3	13 (2)
Vazgen Manukian	5 (2)	9 (1)	1	15 (3)
Arman Melikian	1	2	1	4
Serge Sargsian	22 (1)	100 (2)	6	128 (3)
Levon Ter-Petrosian	39 (6)	122 (3)	31	192 (9)

Table 4a**Themes of reporting on platforms of presidential candidates**

	political	economic	social
Artur Baghdasarian	-	1	-
Artashes Geghamian	-	-	-
Tigran Karapetian	-	-	-
Aram Harutiunian	-	-	-
Vahan Hovhannesian	1	-	-
Vazgen Manukian	1	-	-
Arman Melikian	-	-	-
Serge Sargsian	-	2	-
Levon Ter-Petrosian	5	3	1

Table 5**"168 Zham"****Number of pieces on presidential elections and presidential candidates**

	pre-election period (before January 21)	period of official promotion (January 21-February 17)	post-election period (February 19-29)	Total
Number of publications on elections	43	259	78	380
References to the presidential candidates (number of publications linked to their platforms)				
Artur Baghdasarian	2	20 (7)	2	24 (7)
Artashes Geghamian	2 (1)	14 (4)	-	16 (5)
Tigran Karapetian	1	7 (2)	1	9 (2)
Aram Harutiunian	-	7 (3)	2	9 (3)
Vahan Hovhannesian	2 (1)	16 (5)	2	20 (6)
Vazgen Manukian	5 (1)	15 (2)	1	21 (3)
Arman Melikian	2 (1)	3 (1)	-	5 (2)
Serge Sargsian	6 (2)	46 (8)	7	59 (10)
Levon Ter-Petrosian	8 (3)	71 (7)	10	89 (10)

Table 5a**Themes of reporting of platforms of presidential candidates**

	political	economic	social
Artur Baghdasarian	1	3	2
Artashes Geghamian	1	1	-
Tigran Karapetian	-	-	-
Aram Harutiunian	3	-	-
Vahan Hovhannesian	3	3	-
Vazgen Manukian	1	3	-
Arman Melikian	-	-	-
Serge Sargsian	2	5	1
Levon Ter-Petrosian	6	2	1

Table 6**"Golos Armenii"****Number of pieces on presidential elections and presidential candidates**

	pre-election period (before January 21)	period of official promotion (January 21- February 17)	post-election period (February 19-29)	Total
Number of publications on elections	37	183	110	330
References to the presidential candidates (number of publications linked to their platforms)				
Artur Baghdasarian	1	16 (3)	1	18 (3)
Artashes Geghamian	2	7 (1)	-	9 (1)
Tigran Karapetian	3 (1)	1	-	4 (1)
Aram Harutiunian	2 (1)	4 (1)	-	6 (2)
Vahan Hovhannesian	2	10 (3)	-	12 (3)
Vazgen Manukian	4	8 (3)	2	14 (3)
Arman Melikian	3 (1)	5 (2)	-	8 (3)
Serge Sargsian	3 (1)	30 (6)	12	45 (7)
Levon Ter-Petrosian	11 (2)	60 (4)	34 (2)	105 (8)

Table 6a**Themes of reporting on platforms of presidential candidates**

	political	economic	social
Artur Baghdasarian	2	1	1
Artashes Geghamian	1	1	1
Tigran Karapetian	-	-	-
Aram Harutiunian	1	2	-
Vahan Hovhannesian	2	2	-
Vazgen Manukian	1	2	1
Arman Melikian	3	1	2
Serge Sargsian	2	4	3
Levon Ter-Petrosian	5	3	-

Table 7**"Respublika Armenia"****Number of pieces on presidential elections and presidential candidates**

	pre-election period (before January 21)	period of official promotion (January 21- February 17)	post-election period (February 19-29)	Total
Number of publications on elections	7	50	42	99
References to the presidential candidates (number of publications linked to their platforms)				
Artur Baghdasarian	-	3 (2)	-	3 (2)
Artashes Geghamian	1	2 (1)	-	3 (2)
Tigran Karapetian	-	2 (1)	1	3 (1)
Aram Harutiunian	-	1 (1)	-	1 (1)
Vahan Hovhannesian	-	2 (1)	-	2 (1)
Vazgen Manukian	-	5 (2)	-	5 (2)
Arman Melikian	-	5 (3)	1 (1)	6 (4)
Serge Sargsian	2 (2)	6 (4)	5	13 (6)
Levon Ter-Petrosian	-	4 (2)	3	7 (2)

Table 7a**Themes of reporting on platforms of presidential candidates**

	political	economic	social
Artur Baghdasarian	1	1	2
Artashes Geghamian	1	2	-
Tigran Karapetian	-	1	-
Aram Harutiunian	1	-	-
Vahan Hovhannesian	2	2	-
Vazgen Manukian	2	2	-
Arman Melikian	3	1	-
Serge Sargsian	2	4	3
Levon Ter-Petrosian	3	1	-

Table 8**References to candidates in media studied**

	"Azg"	"Aravot"	"Hayastani Hanrapetutiun"	"Haykakan Zhamanak"	"168 Zham"	"Golos Armenii"	"RA"	Total
Levon Ter-Petrosian	82	179	116	192	89	105	7	770
Serge Sargsian	31	141	135	128	59	45	13	552
Artur Baghdasarian	21	61	37	21	24	18	3	185
Vahan Hovhannesian	17	64	32	13	20	12	2	160
Vazgen Manukian	14	32	26	15	21	14	5	127
Artashes Geghamian	9	29	18	26	16	9	3	110
Arman Melikian	9	23	21	4	5	8	6	76
Tigran Karapetian	8	19	18	9	9	4	3	70
Aram Harutiunian	7	10	20	3	9	6	1	56

Table 9**Number of pieces containing references to the election platforms of candidates**

	"Azg"	"Aravot"	"Hayastani Hanrapetutiun"	"Haykakan Zhamanak"	"168 Zham"	"Golos Armenii"	"RA"	Total
Levon Ter-Petrosian	15	20	10	9	10	8	2	74
Serge Sargsian	6	8	8	3	10	7	6	48
Vahan Hovhannesian	9	10	9	2	6	3	1	42
Artur Baghdasarian	8	11	9	1	7	3	2	41
Artashes Geghamian	7	13	8	0	5	2	2	37
Vazgen Manukian	6	8	9	3	3	3	2	34
Arman Melikian	6	12	7	0	2	3	4	34
Tigran Karapetian	5	5	7	1	2	1	1	22
Aram	5	5	6	0	3	2	1	22

Harutiunian								
-------------	--	--	--	--	--	--	--	--

**SECTION II.
ISSUE-BASED REPORTING DURING LOCAL SELF-GOVERNMENT
ELECTIONS -2008**

Elections to local self-government in most of 926 communities in Armenia were held in September-October 2008. During the study period (September 1-30, 2008) elections were held in all 12 communities of Yerevan. Thus, on September 7 in Yerevan communities of Arabkir, Kanaker-Zeytun, Nubarashen, Erebuni and on September 28 in communities of Kentron, Nor Nork heads of administration (taghapets) were elected as well as members of the Councils of Elderly. In six other communities only elections to Councils of Elderly were held: on September 7 - in Achapnyak and Malatia-Sebastia, on September 28 - in Avan, Davitashen, Nork-Marash, Shengavit. Besides, the study period covered the initial stage of election campaigns in 281 communities of 6 regions of the country (Ararat, Vayots Dzor, Kotayk, Syunik), where elections were scheduled for October 12, 2008.

It can be stated that during the study period elections to local self-government were not the main issue for the media studied. Overall, the 7 newspapers in their total of 118 issues referred to the study subject only in 182 pieces that contained 212 references. In terms of number of publications the leaders were "Haikakan Zhamanak" - 53, "Aravot" - 50 and "168 Zham" - 34, while the official "Hayastani Hanrapetutiu" and "Respublika Armenia" devoted to local elections only 17 and 2 pieces, respectively (*see Table 10*). The latter one during September did not report even the results of elections in Yerevan communities.

Notably, a similar picture was observed in other media, too, in particular, the broadcast media, studied parallels by Yerevan Press Club.

The biggest number of references was scored by the thematic block "Administering the elections" - 169, or 79.7%. This fact is reflective of the whole trend of election reporting by Armenian media: they are to a greater extent interested in the course of events and the results of elections per se, but not the content of election platforms, the various issues raised before during and after election campaigns.

The thematic block of "Legislation on elections, community budgets, activists of local-self-government bodies, its transparency and accountability" was dealt with in 26 references (12.3%). This occurred despite the fact that the local elections in Yerevan were held against the background of changed status of Yerevan, as stipulated by the amended Constitution 2005. According to the Main Law and the draft law "On Local Self-Government and Territorial Management of Yerevan", the capital of the country is gaining a community status with an election of a representative power body and the mayor, and the whole of this process should be over by December 6, 2009. The communities that currently exist in the capital will be abolished. Yet these radical transformations did not raise much interest from media even during the period when the heads of communal administrations of the Councils of Elderly were elected for the last time.

Besides, the legislative factor was urgent during the elections also in terms of the media coverage of the campaign, yet this aspect, too, failed to gain the due attention from the journalists. Unlike the national elections, the promotion during local elections is not regulated in any way, thus causing numerous additional problems in terms of equal access of candidates to media, the differentiation of promotional and editorial pieces, etc. The problems become even more topical in the context of expected elections of the representative power organ and the head of Yerevan community. It is beyond doubt that these elections will be at the attention focus of national and Yerevan media, and the lack of due legislative regulation will become a serious obstacle for administering campaign in accordance with democratic norms.

“The problem of transforming local elections into a political process” received only two references. This issue in September, in the context of the draft law “On Local Self-Government in City of Yerevan” was raised only by “Respublika Armenia” and “Golos Armenii” - once each. The lack of interest towards this subject matter is hard to explain, particularly, in the view of the fact that for the first time political parties will have a chance of direct participation in elections (candidate nomination). Moreover, the elections of the Council of Elderly in Yerevan will be the first fully proportionate elections in the history of Armenia.

Thus, despite the radical legislative changes, the local elections continue to be seen mostly not as a political process but as a campaign where the key role is played by the family, neighborly, personal connections. Hence the attention focus is placed not on the platforms of the candidates, but on their personalities. This is partly due also to the passive involvement of most of the political forces to elections of this leveled.

The problems of the state development were not in any way linked by media with the administration of local self-government elections, and no reference was recorded on this issue (*see Table 11*).

Notably, the media studied did not use the existing opportunities and did not pay sufficient attention to other important issues, either. Thus, only in one interview of a candidate for the position of the community head (the incumbent taghapet of Nor Nork community David Petrosian, re-running for the position, “Hayastani Hanrapetutiun” of September 26, 2008) a reference was made to his platform. No attempts were made to present the opinions of experts or candidates running elections regard a number of draft laws on local self-government proposed by the Government (draft law “On Financial Leveling”) or discussed throughout September at the RA National Assembly (packed of amendments to the laws “On Local Self-Government”, “On Communal Service”). The issue of effectiveness of unifications of rural communities, so important for Armenia, was not raised either.

Despite the fact that over the past years that preceded the elections the public was interested in a whole number of problems, related to Yerevan, they did not receive the due coverage during elections in the Yerevan communities. These are, in particular, urban development, protection of green zones, alienation of citizens’ property. There has been a growth of public activism on these issues, a number of suits have been filed with the European Court of Human Rights, yet the electoral process and its coverage has very little reference to these issues.

The figures above and the analysis of the media coverage show that overall the media studied were passive, giving an obvious preferences to purely news reporting. As it can be seen from Table 10, the biggest number of pieces on elections was published during the second and fourth weeks of September, i.e., the days directly preceding and following the elections of September 7 and 28 in several communities of Yerevan. In the interval between elections, during the third week of September, the number of pieces was much smaller.

The media attention to elections in various communities was unequal. The greatest interest of print media was mostly caused by the elections in those communities of the capital, where the nominees to the position of the administration heads were representing both the ruling coalition parties and the opposition (Arabkir, Kanaker-Zeytun, Kentron). It should be noted that at the same time the candidates themselves refrained from negative remarks about each other (unless this referred to violations in the course of promotion or elections). Yet some media made negative assessments of some candidates (for example, "Golos Armenii" spoke negatively about the candidate for the position of Kentron community head Ararat Zurabian as opposition representative, while "Haikakan Zhamanak" treated in the same manner his rival, the incumbent taghapet Gagik Beglarian as a representative of authorities).

Less media interest was displayed towards the elections in the communities where there were two representatives of a ruling coalition party among the candidates - Republican Party of Armenia (Nor Nork community). Almost no interest was caused by elections in the communities where only one candidate ran and the result of elections was in fact pre-determined (Nubarashen, Erebuni). In other words, most interest was caused the situations where there were political collisions. Yet in such cases, too, the accent was made not on specific platforms of the candidates regarding their communities but on the clash of political forces that backed them. In particular, the elections in Kentron community of Yerevan were seen to be a certain continuation of the clash during the last presidential elections between Serge Sargsian (elected RA President and leader of the Republican Party of Armenia) and Levon Ter-Petrosian, supported also by the Armenian national Movement, headed by Ararat Zurabian.

The interest of certain media to elections of heads of administration in various communities was unequally distributed, too. Thus, "168 Zham" newspaper was more active during the second week of September, in particular, as regards the elections in Arabkir, while "Aravot" stepped in during the fourth week, paying most attention to the elections in Kentron. It should be noted here that both newspapers gave the floor to both the candidates of the ruling party and the opposition, refraining from negative assessments and comments.

As to the elections of the Councils of Elderly, their coverage was extremely scarce. Most of the references did little more than purely inform about the "competition": the number of candidates running for the number of seats. An exception here was only made by the coverage of the incident in Kanaker-Zeytun, where a few days ahead of elections of the candidate to the Council of Elderly and the friend of the incumbent head of community, re-running for the

position, ransacked the campaign headquarters of a another taghapet candidate, as well as the report (in one newspaper only) that only the Council of the Kentron community had one representative of opposition party elected.

Overall, the newspapers studied paid little attention to the life and problems of regions in the context of local elections. Besides Yerevan, if one disregards the CEC announcements about the dates of elections and candidates, during the study period the pre-election situation in Masis and Getapnya village of Ararat region were covered (election date - October 12), as well as that in Etchmiadzin, Vanadzor (October 19), Ashtarak, Gyumri and a number of other communities of Shirak region (October 26). In other words, attention was paid to only a dozen of over 800 communities, where elections were scheduled in October. Notably, the interest towards the urban communities above, particularly that to Etchmiadzin, Vanadzor and Gyumri, was also due to the tension of rivalry between the potential or running candidates and its background.

Promotional materials or announcements of candidates (political advertising) were not always marked as such in the newspapers.

In "Arabkir. Satiation Getting Tense" article ("Golos Armenii" of September 2) a quotation of the incumbent head of Arabkir community of Yerevan Hovik Shahinian: "Despite the fact that the elections of Yerevan taghapets cover only a year, as the adoption of the law on Yerevan is expected (**Ed. Note:** the above-mentioned draft law "On local self-government and territorial administration in the city of Yerevan" is implied), but if elections were for one day only, I would nevertheless have gone into them to serve my community". This statement was commented by the newspaper as follows: "This is absolute truth; because the ordinary humans cannot even imagine the revenues and profits that the seemingly modest position of taghapet can promise in case of a "skillful" approach". This comment could have been more justified if the journalist accompanied it, say, with quoting from the income declarations of the incumbent heads of communities of other facts. Besides, not every reader knows the essence of the draft law mentioned, misinterpreted by the author of the statement himself, hence the comment of the journalist here cannot be seen as adequate.

In another example a journalist wrote: "By the way, if the draft is adopted and enforced (the draft stipulates administration of the elections to the Council of Elderly of Yerevan before January 1, 2009, which is practically impossible), after these elections the communities of Yerevan will be considered to be reorganized into community of Yerevan, and their properties will be given to the city. As to the debate around the elections of the local administration heads in some communities of Yerevan, it is quite justified. Clause 12 of Article 117 of the same transitional provisions of the reformed Constitution says: "In the city of Yerevan the local self-government bodies are formed no later than within 2 years since the adoption of an appropriate law. Till that time the local and territorial administration in Yerevan is made in accordance with the legislation in force". So the candidates who joined the race know quite well: even after the adoption of the law they will be able to run their grounds for almost three years ..." ("State in the State" article, "Respublika Armenia" newspaper of September 5, 2008). Actually, this publication, too, does not give a correct picture of the

reformation of the local self-government in the capital - as it was mentioned above the terms of elections of the Council of Elderly and the mayor of Yerevan as one community are linked not only to the appropriate law, but also the Constitution, and the whole process should be over by December 6, 2009.

It can be stated that overall the media studied during the local elections:

- paid insufficient attention to the process of elections in general, did not cover a number of urgent aspects, related to it (the parallel study of broadcast media by Yerevan Press Club showed that this deficiency is characteristic of the whole media community);
- were unable to fully perform their role as a forum, equally accessible for all candidates in local elections and revealing their readiness to serve the public;
- did not make the election campaign a reason to voice, discuss and resolve the urgent issues faced by the country;
- did not sufficiently contribute to the establishment of political tolerance in the society and to a certain extent even enhanced the increased tension in domestic policy.

The main reasons for that were, probably, the absence of a distinct editorial policy of media with regard to reporting the local elections, as well as the absence of the legislative regulation for the media activities as noted above, the traditionally low interest of most political forces in the local elections, the commonly held regard of the local self-government as non-political bodies, the elections of which has nothing to do with debating ideas and platforms.

Table 10

**Number of pieces on elections to local self-government
(September 1-30, 2008)**

Days of Study Newspapers	September 02-06	September 09-13	September 16-20	September 23-27	September 30	Total
“Azg”	4	6	2	2	1	15
“Aravot”	7	9	4	26	4	50
“Hayastani Hanrapetutiun”	5	2	1	7	2	17
“Haykakan Zhamanak”	12	12	5	19	5	53
“168 Zham”	5	14	5	6	4	34
“Golos Armenii”	2	1	2	4	2	11
“Respublika Armenia”	1	1	-	-	×	2
Total	36	45	19	64	18	182

Table 11

**Issues of reporting on elections to local self-government
(September 1-30, 2008)**

Themes* Newspapers	Legislation, budgets, activities, transparency	Admi- nistering the elections	Transforma- tion of local elections into a political process	Problems of developing individual communities	Problems of state development	Total
“Azg”	1	15	-	1	-	17
“Aravot”	6	45	-	9	-	60
“Hayastani Hanrapetutiun”	2	17	-	-	-	19
“Haykakan Zhamanak”	7	52	-	3	-	62
“168 Zham”	7	28	-	1	-	36
“Golos Armenii”	1	11	1	1	-	14
“Respublika Armenia”	2	1	1	-	-	4
Total	26	169	2	15	0	212

* see the methodology for the full nomination of themes

BRIEF BACKGROUND OF THE MEDIA STUDIED

"Azg": daily newspaper, published five times a day and founded in 1994 by "Azg' daily" LLC. The standard volume is 8/A3 pp., the claimed circulation is 3,000 copies.

"Aravot": daily newspaper, published five times a day and founded in 1994 by "Aravot' daily" LLC. The standard volume is 8/A3 pp., the claimed circulation is 4,600 copies.

"Hayastani Hanrapetutiun": daily newspaper, published five times a week and founded in 1990 by "Hanrapetutiun" CJSC. The standard volume is 8/A2 pp., the claimed circulation is 6,000 copies.

"Haikakan Zhamanak": daily newspaper, published five times a day and founded in 1997 by "Dareskizb" LLC. The standard volume is 8/A3 pp., the claimed circulation is 9,500 - 10,500 copies.

"168 Zham": newspaper published three times a week and founded in 2004 by "168 Zham" LLC. The standard volume is 16/A3 pp., the claimed circulation is 5,000 copies.

"Golos Armenii": Russian-language newspaper published three times a week and founded in 1991 by "Golos" LLC. The standard volume is 8/A2 pp., the claimed circulation is 3,500 copies.

"Respublika Armenia": Russian-language newspaper published twice a week and founded in 1990 by "Hayastani Hanrapetutiun-Respublika Armenia" CJSC. The standard volume is 8/A3 pp., the claimed circulation is 1,500 copies.

**ОБРАЩЕНИЕ СМИ АРМЕНИИ К АКТУАЛЬНЫМ
ПРОБЛЕМАМ В ПЕРИОД ПРЕЗИДЕНТСКИХ
ВЫБОРОВ И ВЫБОРОВ В ОРГАНЫ МЕСТНОГО
САМОУПРАВЛЕНИЯ**

2008

Предисловие

2008 был в Армении годом выборов. 29 февраля прошли выборы президента Армении, в течение сентября-октября состоялись выборы в органы местного самоуправления в подавляющем большинстве из 926 общин страны. Таким образом, завершился процесс трансформации политических сил, начавшийся после парламентских выборов 2007.

В новой внутривнутриполитической ситуации, осложненной характерным для периодов выборов усилением поляризации общества, Армении предстоит решить ряд важных задач. Внутри страны это демократические преобразования, борьба против коррупции и против бедности, развитие экономики, социальные вопросы, бюджет и фискальная политика, во внешнеполитической сфере - урегулирование нагорно-карабахского конфликта и налаживание отношений с соседними странами, развитие установившихся связей с традиционно дружественными государствами и взаимоотношений с европейскими структурами и многое-многое другое. Особая проблема - свобода слова и СМИ, и в этой сфере, к сожалению, авторитетные международные организации по многим показателям год от года констатируют регресс.

Настоящее исследование было осуществлено в рамках проекта Ереванского пресс-клуба "Освещение актуальных проблем в предвыборный период", поддержанного Фондом Фридриха Эберта. Основой исследования стал мониторинг 7 печатных СМИ Армении, проведенный Ереванским пресс-клубом в два этапа. Первый этап мониторинга (январь-февраль) охватил избирательную кампанию по выборам президента РА и - частично - предвыборный и поствыборный периоды. В течение второго этапа (сентябрь 2008) проходили выборы в органы местного самоуправления в 12 общинах Еревана, и стартовали избирательные кампании в 281 общинах 4 областей страны (Араратской, Вайоц Дзорской, Котайкской, Сюникской).

Был проведен анализ содержания публикаций и количественных данных, полученных в результате мониторинга. Анализ преследовал цель выявить, каким образом, в каких аспектах были представлены в прессе актуальные проблемы страны, в какой мере они связывались с выборами, предвыборными платформами/программами кандидатов, насколько полно и адекватно освещались эти программы. Особое внимание было уделено особенностям и сложившимся традициям освещения прессой Армении актуальных проблем в периоды выборов, когда значительно возрастает интерес общества к представляемым политическими силами и деятелями точкам зрения и подходам к решению важных общегосударственных задач.

МЕТОДИКА ИССЛЕДОВАНИЯ

МЕТОДИКА МОНИТОРИНГА ПЕЧАТНЫХ СМИ АРМЕНИИ В ПЕРИОД ПРЕЗИДЕНТСКИХ ВЫБОРОВ-2008

Объектом мониторинга являются публикации 7 печатных изданий в период с 8 января по 29 февраля 2008, в которых затрагиваются различные аспекты президентских выборов 19 февраля 2008 в Армении.

СМИ, включенные в мониторинг:

1. Газета “Азг”;
2. Газета “Аравот”;
3. Газета “Айастан Анрапетутюн”;
4. Газета “Айкакан жаманак”;
5. Газета “168 жам”;
6. Газета “Голос Армении”;
7. Газета “Республика Армения”.

Задачи мониторинга:

1. Подсчет количества посвященных теме публикаций - по каждому изданию в отдельности и в целом по всем изданиям, **за исключением** рекламы и рекламных приложений, объявлений, анонсов теле-, радиопрограмм, “чистых” фотографий (вне публикации и без текстовок), занимательных материалов типа кроссвордов, тестов, гороскопов, викторин и пр.

Подсчет публикаций производится по этапам избирательного процесса: 1) предвыборный период (до 21 января 2008), 2) период официальной агитации (21 января - 17 февраля), 3) день выборов и поствыборный период (19-29 февраля 2008).

Под публикацией понимается:

- а.** отдельная статья, заметка, интервью и т.д.;
- б.** анонсы к газетным публикациям рассматриваются как часть материала, к которому они относятся;
- в.** заголовок, подзаголовок, лид (т.е. текст после заголовка/подзаголовка, который предваряет публикацию и в котором выражена основная мысль статьи) рассматриваются как часть материала, к которому они относятся;
- г.** редакционный комментарий к той или иной публикации, выделенный словами “от редакции”, “комментарий редакции” и др., рассматривается как отдельный материал.
- д.** фотография (рисунок, карикатура, шарж, коллаж, иллюстрация и т.д.), которая не является частью газетной публикации, но при этом несет определенную смысловую нагрузку, рассматривается как отдельный материал. Если же фотография всего лишь сопровождает газетную публикацию, то она рассматривается как часть материала, к которому относится.

2. Подсчет упоминаний кандидатов в президенты. Учитываются лишь публикации о деятельности или высказываниях/заявлениях кандидатов, по принципу “одна публикация - одно упоминание”. Иными словами, не подсчитываются упоминания кандидатов в опросах общественного мнения, публикациях о результатах мониторингов СМИ, exit-poll-ах, шансах претендентов на пост президента, официальной информации - о выдвижении, регистрации, избирательных фондах, об итогах голосования и т.п.

3. Определение связи каждой публикации с предвыборными программами/платформами кандидатов в президенты (связана или не связана) - по каждому изданию в отдельности и в целом по всем изданиям. При этом подсчитывается также число публикаций, связанных с предвыборными программами/платформами каждого из кандидатов в президенты, - в каждом из изданий и в целом во всех изданиях. Публикации, в которых речь идет о предвыборных программах нескольких кандидатов, анализируются отдельно (см. пункт 3 настоящей методики).

Помимо этого, определяется тематика освещения программных положений кандидатов: **политическая** (внутренняя и внешняя политика), **экономическая** (госбюджет, фискальная политика, коррупция), **социальная** (зарплаты, пенсии и пособия, а также интересы социально незащищенных групп). Если в публикации затрагиваются несколько тем, то все они учитываются.

4. Характеристика освещения президентских выборов и содержания публикаций, освещающих предвыборные программы/платформы кандидатов.

На основании количественных данных и изучения содержания публикаций проводится их анализ - насколько полно, адекватно и достоверно были представлены предвыборные программы в исследуемых СМИ. Анализируются также особенности освещения президентских выборов в целом, в том числе вопросы соблюдения законодательства о выборах и принципов журналистской этики.

Отдельно отмечаются и анализируются публикации, в которых речь идет о предвыборных программах нескольких кандидатов. Также отдельно отмечаются и анализируются публикации, содержащие комментарии официальных лиц относительно предвыборных программ кандидатов в президенты или тактики ведения ими избирательных кампаний.

МЕТОДИКА МОНИТОРИНГА В ПЕРИОД ВЫБОРОВ В ОРГАНЫ МЕСТНОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ-2008

Объектом мониторинга являются публикации 7 тех же печатных изданий (*см. выше*) в период с 1 по 30 сентября 2008, в которых затрагиваются различные аспекты выборов в органы местного самоуправления-2008 в Армении.

Задачи мониторинга:

1. Подсчет количества посвященных теме публикаций - производится так же, как и в первой части исследования.

2. Определение содержания публикаций и подсчет количества тематических упоминаний (в одной публикации - не более одного упоминания по каждой из тем) в соответствии со следующим перечнем:

1. Законодательство о выборах, бюджеты общин, деятельность органов местного самоуправления, ее прозрачность и подотчетность обществу;
2. Организация и проведение выборов;
3. Проблема трансформации выборов в органы местного самоуправления в политический процесс;
4. Проблемы развития отдельных регионов (общин);
5. Проблемы общегосударственного развития в контексте выборов.

3. Характеристика освещения выборов в органы местного самоуправления, тематики и содержания публикаций.

На основании количественных данных и изучения содержания публикаций определяется степень внимания каждого издания и всех исследованных СМИ в целом к выборам в органы местного самоуправления.

Анализируются также особенности освещения выборов в органы местного самоуправления, в том числе вопросы соблюдения законодательства и принципов журналистской этики.

ЗАКЛЮЧИТЕЛЬНЫЙ ОТЧЕТ ПО ПРОЕКТУ "ОСВЕЩЕНИЕ АКТУАЛЬНЫХ ПРОБЛЕМ В ПРЕДВЫБОРНЫЙ ПЕРИОД"

РАЗДЕЛ I.

ОСВЕЩЕНИЕ АКТУАЛЬНЫХ ПРОБЛЕМ В ПЕРИОД ВЫБОРОВ ПРЕЗИДЕНТА АРМЕНИИ-2008

А. Степень внимания СМИ к кандидатам и их предвыборным программам. Тематика программ

В период исследования (8 января - 29 февраля 2008) выборы президента были, безусловно, главной темой в армянских СМИ. За два неполных месяца 7 исследуемых изданий посвятили этой теме в общей сложности 3091 публикацию. Лидером по количеству публикаций стала газета "Аравот" - 803 (*см. таблицы 1-7*), с большим отрывом опередившая официальную "Айастан Анрапетутюн" (597) и "Айкакан жаманак" (548).

Исследованные СМИ уделили наибольшее внимание двум фаворитам избирательной кампании - первому президенту РА Левону Тер-Петросяну (всего 770 упоминаний) и премьер-министру РА, лидеру Республиканской партии Армении Сержу Саркисяну (552). Отметим, что упоминания о деятельности Сержа Саркисяна как главы правительства и РПА в расчет не принимались, хотя их было достаточно много - в особенности, в официальных изданиях. Лидер партии "Оринац еркир" Артур Багдасарян (185), ставший третьим по этому показателю, получил почти в 3 раза меньше упоминаний, чем премьер-министр, а замкнувший список глава "Национального согласия" Арам Арутюнян (56) - почти в 10 раз меньше (*см. таблицу 8*).

Необходимо отметить, что столь большой отрыв по числу упоминаний двух основных кандидатов от остальных претендентов на президентское кресло, объясняется не только их более активными избирательными кампаниями, большим числом встреч с избирателями в столице и регионах, но и позицией самих СМИ. Хотя коннотационность освещения не являлась специальной задачей исследования, нельзя не отметить, что одним из основных факторов, приведших к лидерству Левона Тер-Петросяна по этому показателю, явилась негативная агитация против него в ряде СМИ (в особенности, в "Голосе Армении", "Айастан Анрапетутюн", "Азг"). Заочная полемика между ним и Сержем Саркисяном особенно обострилась в последние дни предвыборной борьбы. Причем роль оппонентов Тер-Петросяна выполняли также лидеры Национально-демократического союза Вазген Манукян и партии "Национальное единение" Арташес Гегамян, представители АРФ "Дашнакцутюн", "Оринац еркир", официальные лица, что в свою очередь способствовало увеличению количества публикаций, в которых упоминался экс-президент Армении.

Как видно из таблицы 8, по числу упоминаний Левон Тер-Петросян оказался на первом месте в пяти изданиях. Лишь официальные "Айастан

Анрапетутюн" и "Республика Армения" отдали первенство Сержу Саркисяну. При этом только две газеты - "168 жам" и "Аравот" - в сопоставимой степени чередовали позитивные, негативные и нейтральные публикации о двух фаворитах предвыборной борьбы. При этом журналисты этих изданий, как правило, воздерживались от откровенно негативных оценок и комментариев. В "Азг", "Айастан Анрапетутюн", "Голосе Армении" и "Республике Армения" тональность публикаций о Левоне Тер-Петросяне была преимущественно негативной и нейтральной, а о Серже Саркисяне - позитивной и нейтральной, тогда как в "Айкакан жаманак" - наоборот, экс-президент освещался исключительно позитивно и нейтрально, а его основной соперник (как, впрочем, и остальные кандидаты) - негативно и нейтрально.

Отношение СМИ к предвыборным программам кандидатов в президенты было более ровным (*см. таблицу 9*): в контексте своих предвыборных платформ кандидаты получили сопоставимое число упоминаний (от 22 до 74). Следует также учитывать, что между числом упоминаний и адекватностью отражения не всегда имеется прямая зависимость. К примеру, основные идеи предвыборной программы Арама Арутюняна (реформа избирательной модели, или балльное голосование, создание экономического парламента и принятие закона об оппозиции), получившей наименьшее число упоминаний (22), тем не менее, были вполне адекватно отражены несколькими СМИ. Арман Меликян (34 упоминания), шансы которого изначально оценивались невысоко, давая оценку своей избирательной кампании, выразил удовлетворение тем, что ему удалось донести до избирателя основные идеи своей программы. В начале избирательной кампании удовлетворение освещением в СМИ избирательной кампании своего кандидата высказал также представитель предвыборного штаба Арташеса Гегамяна.

Еще перед официальным стартом агитации была обнародована программа Левона Тер-Петросяна, за которой последовала пресс-конференция первого президента, а вскоре его пример поддержали и другие кандидаты либо представители их предвыборных штабов. Помимо этого, предвыборные программы были размещены на веб-сайтах. Исключение составил лишь лидер Народной партии Тигран Карапетян, заявивший, что, мол, его программа - Библия. Однако в дальнейшем и он "разгласил" некоторые детали своей предвыборной платформы.

Иначе говоря, у СМИ были все возможности для освещения программ кандидатов, однако не все этим воспользовались. Так, можно констатировать, что "Айкакан жаманак" (*см. таблицы 4 и 4а*) не познакомила своих читателей с программами других кандидатов, кроме Левона Тер-Петросяна. Издание ограничилось лишь упоминанием предвыборных платформ 4 других кандидатов и двумя публикациями, в которых, по сути, критиковались лишь отдельные предложения из программы Сержа Саркисяна. "Республика Армения" основное внимание уделила программе Сержа Саркисяна, тогда как отдельные положения из программ других кандидатов были освещены лишь очень кратко либо, как, например, Артура Багдасаряна и Арташеса Гегамяна, негативно.

В свою очередь, далеко не все кандидаты в президенты предпочитали вести полемику с соперниками лишь в рамках своих предвыборных платформ. К примеру, газета "168 жам" (от 22-23 января 2008) в репортаже о презентации программы Арташеса Гегамяна отметила, что последний больше внимания уделил критике Левона Тер-Петросяна, чем своей программе. Отметим, что возможно по этой причине, наиболее объемистая "Программа созидания" Арташеса Гегамяна и высказанные в ней идеи оказались в исследованных СМИ наименее раскрытыми (хотя в качестве рекламы сама программа и обращение кандидата к избирателям были опубликованы в нескольких изданиях). К примеру, лишь "Голос Армении" обратил внимание на часть программы кандидата, посвященную социальной тематике.

В целом, можно считать, что по сравнению с данными исследования, осуществленного Ереванским пресс-клубом при поддержке Фонда Фридриха Эберта в период избирательной кампании по выборам в Национальное Собрание в 2007¹, позиции кандидатов в президенты освещались в СМИ более полно и адекватно, чем программы партий, принимавших участие в парламентских выборах. Однако одна из проблем по-прежнему осталась: для получения реального и наиболее полного представления о позициях кандидатов читателям/избирателям необходимо было использовать несколько источников.

После публикации репортажей о презентации программ кандидатов ряд исследованных СМИ предприняли попытки сравнить их позиции на тематической основе. Так, в "Аравот" были опубликованы статьи, в которых проводилось сравнение позиций нескольких (но не всех) кандидатов по экономической и социальной проблематике, вопросам культуры, образования и науки. "168 жам" также сравнивала наиболее примечательные особенности программ кандидатов в целом и их экономические аспекты в частности. Газета "Азг" обратила внимание на языковые и стилистические особенности предвыборных программ. Помимо этого, в различных пресс-клубах организовывались тематические дискуссии (преимущественно, между представителями кандидатов), репортажи о которых публиковались в прессе.

В этом плане наиболее удачной попыткой можно считать публикации в "Айастан Анрапетутюн" (от 26 января и 30 января 2008). В первом случае репортаж о проходившей в одном из пресс-клубов дискуссии по внешнеполитическим программам 5 кандидатов был дополнен статьей корреспондента издания, в которой освещались позиции остальных участников избирательной кампании. Таким образом были представлены программные положения всех кандидатов. Во втором случае корреспондент издания самостоятельно представила основные пункты экономических программ всех кандидатов (за исключением Армана Меликяна, в программе которого, как было указано, экономическая часть, как таковая, отсутствует).

Экономическая составляющая программ кандидатов вызвала интерес не только у журналистов, но и у независимых экспертов. К сожалению,

¹ "Карабахская проблема и армяно-турецкие отношения в предвыборной риторике армянских политиков", Ереван, 2007.

подобных публикаций во всех изданиях было всего 4, и дискуссия на затронутые специалистами темы не получила развития.

Недостаточно были раскрыты различия в программах кандидатов по борьбе против коррупции. В основном, кандидаты говорили об институциональной борьбе с коррупцией, создании условий, не допускающих коррупцию, повышении зарплат ответственным чиновникам, однако вопрос не вызвал ни серьезной дискуссии, ни сомнений в том, достаточно ли предлагаемых кандидатами мер.

В процессе обсуждения программ кандидатов, в их публичных выступлениях проявлялось разнообразие политических мнений. В частности, по вопросу карабахского урегулирования. Согласно упомянутому выше исследованию, в период парламентских выборов представители партий почти единодушно высказывали в СМИ мнение о том, что вопрос может быть решен лишь путем переговоров с Азербайджаном (или подписания мирного договора). Большинство их подчеркивали, что проблема НК должна быть решена в соответствии с правом наций на самоопределение.

В ходе избирательной кампании по выборам президента Армении некоторые из кандидатов высказывались более конкретно. Так, по мнению Армана Меликяна, территории, прилегающие к Нагорному Карабаху и находящиеся под контролем армянских сил, нельзя сдавать ни при каких условиях: они решают вопрос безопасности и должны быть переданы в качестве компенсации армянским беженцам из Азербайджана. Арам Арутюнян выдвинул инициативу о том, чтобы все 9 кандидатов в президенты на основе консенсуса подписали разработанное им заявление по урегулированию проблемы НК. Согласно автору заявления, подписанты обязуются содействовать повышению эффективности переговорного процесса, обеспечив участие в нем Карабаха в качестве стороны. В другом пункте заявления поднимается вопрос восстановления прав и компенсации экономического ущерба, нанесенного основной жертве конфликта - азербайджанским армянам. Как способ урегулирования подписанты также должны считать приемлемым существование независимого карабахского государства или воссоединение НК с Арменией. Отметим, что согласно Араму Арутюняну, документ был подписан Вазгеном Манукяном. Серж Саркисян, а также Артур Багдасарян, придерживаются трех базовых принципов урегулирования: Карабах не может находиться в составе Азербайджана, обеспечение безопасности границ и жителей НК, наличие территориальной связи с Арменией. Предвыборная программа Вагана Ованнисяна и выдвинувшей его АРФ "Дашнакцутюн" содержала предложение подписать пакт о ненападении с Азербайджаном и Турцией, а также - как первый шаг к урегулированию - признать независимость НК.

Одним из основных положений социальных программ большинства кандидатов было обещание повысить зарплаты, размеры пенсий и пособий для отдельных категорий граждан. Подобные обещания и журналистами, и экспертами расценивались как популистские, поскольку, как правило, в программах не говорилось о том, как и за счет каких средств это можно осуществить. В программе Вазгена Манукяна

говорилось об индексации пенсий. В программе Левона Тер-Петросяна содержалась идея о строительстве социального жилья для рядовых граждан, а не для элиты.

Кандидаты почти не обращались к проблемам людей с ограниченными возможностями. Согласно публикациям в исследованных СМИ, лишь в программах Артура Багдасаряна и Арама Арутюняна говорилось о необходимости разработать национальную программу для этой категории населения. Отметим, что в период избирательной кампании в СМИ публиковались лишь персональные истории, а проблема в целом не была сформулирована.

В публикациях исследованных СМИ обращалось внимание на то, что в программах кандидатов, в их публичных выступлениях не был затронут ряд актуальных вопросов. Так, например, доктор политологии Гагик Керьян ("Айастани Анрапетутюн" от 25 января 2008) отметил, что ни один из кандидатов не высказал своего отношения к недавно принятой Арменией стратегии национальной безопасности, принимают ли они ее или, в случае своего избрания, будут менять. Главный редактор еженедельника "Деловой экспресс" Эдуард Нагдалян (перевод его статьи был опубликован "168 жам" от 16-18 февраля 2008) обратил внимание, что ни в одной предвыборной программе ни один из кандидатов не затронул проблему общественного телевидения.

Ближе ко дню голосования внутривыборная атмосфера стала еще больше накаляться. Некоторые кандидаты в президенты, в том числе оба фаворита предвыборной гонки, все больше вовлекались в межличностные дискуссии, начавшиеся еще до начала официальной агитации и находившие отражение в прессе. Освещение программ кандидатов все больше отходило на второй план и совсем прекратилось в поствыборный период. После дня голосования все 5 упоминаний программ кандидатов в исследованных СМИ касались проблемы НК, причем три из них были связаны с признанием независимости Косово, а два других - в публикациях, в которых критиковались позиции по карабахскому урегулированию Левона Тер-Петросяна, который, мол, к тому же не признает итоги выборов.

В. Некоторые особенности освещения избирательной кампании. Степень достоверности сведений, соблюдение законодательных и профессиональных норм

Несмотря на то, что во время одного из заседаний правительства премьер-министр РА Серж Саркисян предупредил министров о необходимости соблюдать требования Избирательного кодекса и не допускать агитации со стороны сотрудников вверенных им учреждений, должностные лица, тем не менее, нередко включались в агитационную кампанию. Причем, влияние на ход избирательной кампании оказывали не рядовые чиновники, а высокопоставленные государственные деятели. Так, в заочной полемике с Левоном Тер-Петросяном принял участие сдающий свои полномочия президент РА Роберт Кочарян. Многие его выступления содержали элементы негативной агитации по отношению к экс-президенту страны. Негативную оценку отдельным положениям внешнеполитической

программы Левона Тер-Петросяна и его критике властей за "готовность к обмену территориями с Азербайджаном" дал на своей пресс-конференции министр иностранных дел Вардан Осканян. В полемике с первым президентом Армении принял участие министр финансов Вардан Хачатрян. Призвал голосовать за Сержа Саркисяна министр обороны Микаэл Арутюнян, министр торговли и экономического развития Нерсес Ерицян презентовал экономическую часть программы премьер-министра РА и кандидата в президенты. Некоторые должностные лица, а также служители Армянской Апостольской Церкви, принимали участие во встречах кандидата в президенты с избирателями в регионах страны и в столице. Разумеется, все это тиражировалось армянскими СМИ.

В поддержку Сержа Саркисяна и с критикой Левона Тер-Петросяна выступали иностранные граждане, что также противоречит Избирательному кодексу РА. Так, президент Фонда "Политика", заведующий кафедрой истории и политологии Международного университета в Москве, доктор исторических наук Вячеслав Никонов дал интервью Общественному телевидению Армении, фрагменты которого были опубликованы рядом изданий. В поддержку Сержа Саркисяна высказался на пресс-конференции в Ереване Эндрю Купер - руководитель британской организации Populus, проводящей опросы общественного мнения во время агитационной кампании по выборам президента Армении.

В период мониторинга на страницах исследованных СМИ в общей сложности около четырех десятков общественных организаций заявили, что будут голосовать за Сержа Саркисяна либо Левона Тер-Петросяна. Между тем, согласно законодательству РА, статус общественной организации не совместим с заявлениями политического характера. В исследованных СМИ были опубликованы заявление Союза армян России, призвавшего голосовать за Сержа Саркисяна, и письмо представителей армянской интеллигенции Москвы в пользу Вагана Ованнесяна.

Как и в период парламентских выборов-2007, армянская пресса публиковала достаточно много материалов из зарубежных источников. В некоторых случаях, как, к примеру, в статье "Американские горки" армянской оппозиции" (согласно "Голосу Армении" от 14 февраля 2008, взятой с веб-сайта российского "Регионального информационного фарватера") или "Семь миллионов долларов на революцию. И снова - "уши" Березовского" (перепечатанной из газеты "Крымское эхо" "Голосом Армении" от 7 февраля 2008 и - хотя и с выражением сомнения в правдивости - "Азг" от 6 февраля 2008), таким образом тиражировались очевидно недостоверные сведения о Левоне Тер-Петросяне и его деятельности. В некоторых случаях мнения иностранных граждан, высказанные в средствах массовой информации своих стран, выглядели как дополнительные аргументы в пользу одного или против другого кандидата в президенты Армении. Как, например, ответ бывшего главы правительства СССР Николая Рыжкова, вступившего в заочную полемику с Левонем Тер-Петросяном, или статья политолога Андраника Миграняна "В борьбе с прошлым Армении выиграет настоящее" для "РИА Новости" (перепечатана "Голосом Армении" от 5 февраля 2008). С другой стороны,

в Лос-Анджелесе был создан штаб сторонников Левона Тер-Петросяна, деятельность которого освещала "Айкакан жаманак".

Недостовверными оказывались сведения и из местных источников. Например, ряд изданий поспешил опубликовать сведения о нанесении побоев экс-министру обороны РА Вагаршаку Арутюняну, что не соответствовало действительности. "Аравот" от 23 февраля 2008 опубликовала информацию о том, что 7 депутатов НС присоединились к Левону Тер-Петросяну, однако уже в следующем выпуске предоставила слово четверым из них, которые опровергли эту информацию.

Во время проведения исследования были отмечены случаи неадекватной подачи газетных материалов. Так, например, публикация о втором промежуточном отчете Миссии наблюдателей ОБСЕ/БДИПЧ в "Айастанн Анрапетутюн" от 15 февраля 2008 (со ссылкой на информагентство Арменпресс) была озаглавлена "Освещение кандидатов в СМИ - равномерно". В самом же тексте фраза из отчета наблюдательной миссии была приведена полностью: "В большинстве СМИ выделенное кандидатам время распределилось более равномерно, чем в предыдущий исследованный период".

Следует отметить, что многие публикации способствовали еще большему нагнетанию вражды между противоборствующими лагерями. "Айкакан жаманак" для характеристики своих политических противников постоянно использовала собирательное клише "сержанты" и производные от него "сержантская пресса", "сержантизация" (намек на имя кандидата в президенты от власти). Не стеснялись в выборе выражений и противники Левона Тер-Петросяна, в том числе депутаты парламента и сами журналисты. Один из депутатов НС от Республиканской партии Армении сравнил экс-президента с теннисисткой Анной Курниковой, другой заявил, что народ ходит на его митинги только за бесплатным угощением. Корреспондент "Голоса Армении" написал (в выпуске от 28 февраля 2008): "Л. Т-П назвал всех подонками, а я называю его ублюдком". Подобного рода примеров, к сожалению, чересчур много и можно только констатировать, что вместо выполнения своих основных профессиональных функций, некоторые СМИ и журналисты чувствовали себя участниками политической борьбы.

В целом, можно констатировать, что в исследованный период большинство СМИ:

- уделили недостаточно внимания различиям в программах кандидатов или их подходах к решению актуальных проблем;
- не прикладывали усилий для организации цивилизованных, пусть даже заочных дискуссий между претендентами на пост главы государства;
- не только не содействовали утверждению в обществе толерантности, но и в определенной степени сами способствовали еще большему обострению внутривполитической ситуации.

Таблица 1**"Азг"****Число публикаций о президентских выборах и кандидатах в президенты**

	предвыборный период (до 21 января)	период агитации (21 января - 17 февраля)	поствыборный период (19-29 февраля)	Всего
Число публикаций о выборах	41	192	101	334
Упоминания кандидатов (в скобках - число публикаций, содержащих упоминания об их программах)				
Артур Багдасарян	-	18 (7)	3 (1)	21 (8)
Артасес Гегамян	4 (4)	5 (3)	-	9 (7)
Тигран Карапетян	1	5 (5)	2	8 (5)
Арам Арутюнян	-	6 (5)	1	7 (5)
Ваган Ованнесян	2 (1)	11 (8)	4	17 (9)
Вазген Манукян	4 (1)	9 (5)	1	14 (6)
Арман Меликян	2 (2)	7 (4)	-	9 (6)
Серж Саркисян	4 (2)	15 (4)	12	31 (6)
Левон Тер-Петросян	12 (4)	51 (10)	19 (1)	82 (15)

Таблица 1а**Тематика освещения программных положений кандидатов в президенты**

	политическая	экономическая	социальная
Артур Багдасарян	6	3	3
Артасес Гегамян	2	1	-
Тигран Карапетян	3	-	-
Арам Арутюнян	3	1	-
Ваган Ованнесян	7	2	-
Вазген Манукян	4	-	-
Арман Меликян	4	2	1
Серж Саркисян	3	3	-
Левон Тер-Петросян	10	3	1

Таблица 2**"Аравот"****Число публикаций о президентских выборах и кандидатах в президенты**

	предвыборный период (до 21 января)	период агитации (21 января - 17 февраля)	поствыборный период (19-29 февраля)	Всего
Число публикаций о выборах	137	474	192	803
Упоминания кандидатов (в скобках - число публикаций, содержащих упоминания об их программах)				
Артур Багдасарян	6 (2)	49 (9)	6	61 (11)
Арташес Гегамян	5 (3)	20 (10)	4	29 (13)
Тигран Карапетян	3 (1)	13 (4)	3	19 (5)
Арам Арутюнян	1 (1)	7 (4)	2	10 (5)
Ваган Ованнесян	13 (3)	42 (7)	9	64 (10)
Вазген Манукян	10 (3)	16 (5)	6	32 (8)
Арман Меликян	6 (4)	15 (8)	2	23 (12)
Серж Саркисян	11 (2)	102 (6)	28	141 (8)
Левон Тер-Петросян	35 (12)	111 (8)	33	179 (20)

Таблица 2а**Тематика освещения программных положений кандидатов в президенты**

	политическая	экономическая	социальная
Артур Багдасарян	3	5	4
Арташес Гегамян	3	2	-
Тигран Карапетян	2	-	1
Арам Арутюнян	2	2	1
Ваган Ованнесян	5	1	1
Вазген Манукян	3	1	-
Арман Меликян	6	3	2
Серж Саркисян	1	3	3
Левон Тер-Петросян	7	7	2

Таблица 3

"Айастанн Анрапетутюн"

Число публикаций о президентских выборах и кандидатах в президенты

	предвыборный период (до 21 января)	период агитации (21 января - 17 февраля)	поствыборный период (19-29 февраля)	Всего
Число публикаций о выборах	68	295	234	597
Упоминания кандидатов (в скобках - число публикаций, содержащих упоминания об их программах)				
Артур Багдасарян	5	27(9)	5	37 (9)
Артасеш Гегамян	5 (5)	12 (3)	1	18 (8)
Тигран Карапетян	4 (2)	12 (4)	4	20 (6)
Арам Арутюнян	4 (1)	12 (6)	2	18 (7)
Ваган Ованнесян	5 (1)	20 (8)	7	32 (9)
Вазген Манукян	7 (1)	16 (8)	3	26 (9)
Арман Меликян	5 (2)	14 (7)	2	21 (7)
Серж Саркисян	8 (1)	56 (7)	71	135 (8)
Левон Тер-Петросян	22 (3)	61 (7)	33	116 (10)

Таблица 3а

Тематика освещения программных положений кандидатов в президенты

	политическая	экономическая	социальная
Артур Багдасарян	2	4	3
Артасеш Гегамян	2	3	-
Тигран Карапетян	3	3	-
Арам Арутюнян	5	4	-
Ваган Ованнесян	4	4	2
Вазген Манукян	5	2	1
Арман Меликян	7	2	-
Серж Саркисян	4	4	1
Левон Тер-Петросян	5	3	1

Таблица 4

"Айкакан жаманак"

Число публикаций о президентских выборах и кандидатах в президенты

	предвыборный период (до 21 января)	период агитации (21 января - 17 февраля)	поствыборный период (19-29 февраля)	Всего
Число публикаций о выборах	122	308	118	548
Упоминания кандидатов (в скобках - число публикаций, содержащих упоминания об их программах)				
Артур Багдасарян	2	17 (1)	2	21 (1)
Артасес Гегамян	8	15	3	26
Тигран Карапетян	3 (1)	4	2	9 (1)
Арам Арутюнян	-	2	1	3
Ваган Ованнесян	2	8 (2)	3	13 (2)
Вазген Манукян	5 (2)	9 (1)	1	15 (3)
Арман Меликян	1	2	1	4
Серж Саркисян	22 (1)	100 (2)	6	128 (3)
Левон Тер-Петросян	39 (6)	122 (3)	31	192 (9)

Таблица 4а

Тематика освещения программных положений кандидатов в президенты

	политическая	экономическая	социальная
Артур Багдасарян	-	1	-
Артасес Гегамян	-	-	-
Тигран Карапетян	-	-	-
Арам Арутюнян	-	-	-
Ваган Ованнесян	1	-	-
Вазген Манукян	1	-	-
Арман Меликян	-	-	-
Серж Саркисян	-	2	-
Левон Тер-Петросян	5	3	1

Таблица 5

"168 жам"

Число публикаций о президентских выборах и кандидатах в президенты

	предвыборный период (до 21 января)	период агитации (21 января - 17 февраля)	поствыборный период (19-29 февраля)	Всего
Число публикаций о выборах	43	259	78	380
Упоминания кандидатов (в скобках - число публикаций, содержащих упоминания об их программах)				
Артур Багдасарян	2	20 (7)	2	24 (7)
Артасес Гегамян	2 (1)	14 (4)	-	16 (5)
Тигран Карапетян	1	7 (2)	1	9 (2)
Арам Арутюнян	-	7 (3)	2	9 (3)
Ваган Ованнесян	2 (1)	16 (5)	2	20 (6)
Вазген Манукян	5 (1)	15 (2)	1	21 (3)
Арман Меликян	2 (1)	3 (1)	-	5 (2)
Серж Саркисян	6 (2)	46 (8)	7	59 (10)
Левон Тер-Петросян	8 (3)	71 (7)	10	89 (10)

Таблица 5а

Тематика освещения программных положений кандидатов в президенты

	политическая	экономическая	социальная
Артур Багдасарян	1	3	2
Артасес Гегамян	1	1	-
Тигран Карапетян	-	-	-
Арам Арутюнян	3	-	-
Ваган Ованнесян	3	3	-
Вазген Манукян	1	3	-
Арман Меликян	-	-	-
Серж Саркисян	2	5	1
Левон Тер-Петросян	6	2	1

Таблица 6

"Голос Армении"

Число публикаций о президентских выборах и кандидатах в президенты

	предвыборный период (до 21 января)	период агитации (21 января - 17 февраля)	поствыборный период (19-29 февраля)	Всего
Число публикаций о выборах	37	183	110	330
Упоминания кандидатов (в скобках - число публикаций, содержащих упоминания об их программах)				
Артур Багдасарян	1	16 (3)	1	18 (3)
Арташес Гегамян	2	7 (1)	-	9 (1)
Тигран Карапетян	3 (1)	1	-	4 (1)
Арам Арутюнян	2 (1)	4 (1)	-	6 (2)
Ваган Ованнесян	2	10 (3)	-	12 (3)
Вазген Манукян	4	8 (3)	2	14 (3)
Арман Меликян	3 (1)	5 (2)	-	8 (3)
Серж Саркисян	3 (1)	30 (6)	12	45 (7)
Левон Тер-Петросян	11 (2)	60 (4)	34 (2)	105 (8)

Таблица 6а

Тематика освещения программных положений кандидатов в президенты

	политическая	экономическая	социальная
Артур Багдасарян	2	1	1
Арташес Гегамян	1	1	1
Тигран Карапетян	-	-	-
Арам Арутюнян	1	2	-
Ваган Ованнесян	2	2	-
Вазген Манукян	1	2	1
Арман Меликян	3	1	2
Серж Саркисян	2	4	3
Левон Тер-Петросян	5	3	-

Таблица 7

"Республика Армения"

Число публикаций о президентских выборах и кандидатах в президенты

	предвыборный период (до 21 января)	период агитации (21 января - 17 февраля)	поствыборный период (19-29 февраля)	Всего
Число публикаций о выборах	7	50	42	99
Упоминания кандидатов (в скобках - число публикаций, содержащих упоминания об их программах)				
Артур Багдасарян	-	3 (2)	-	3 (2)
Арташес Гегамян	1	2 (1)	-	3 (2)
Тигран Карапетян	-	2 (1)	1	3 (1)
Арам Арутюнян	-	1 (1)	-	1 (1)
Ваган Ованнесян	-	2 (1)	-	2 (1)
Вазген Манукян	-	5 (2)	-	5 (2)
Арман Меликян	-	5 (3)	1 (1)	6 (4)
Серж Саркисян	2 (2)	6 (4)	5	13 (6)
Левон Тер-Петросян	-	4 (2)	3	7 (2)

Таблица 7а

Тематика освещения программных положений кандидатов в президенты

	политическая	экономическая	социальная
Артур Багдасарян	1	1	2
Арташес Гегамян	1	2	-
Тигран Карапетян	-	1	-
Арам Арутюнян	1	-	-
Ваган Ованнесян	2	2	-
Вазген Манукян	2	2	-
Арман Меликян	3	1	-
Серж Саркисян	2	4	3
Левон Тер-Петросян	3	1	-

Таблица 8

Упоминания кандидатов в исследованных СМИ

	"Азг"	"Аравот"	"Айастан Анрапетутюн"	"Айкакан жаманак"	"168 жам"	"Голос Армении"	"РА"	Всего
Левон Тер-Петросян	82	179	116	192	89	105	7	770
Серж Саркисян	31	141	135	128	59	45	13	552
Артур Багдасарян	21	61	37	21	24	18	3	185
Ваган Ованнесян	17	64	32	13	20	12	2	160
Вазген Манукян	14	32	26	15	21	14	5	127
Арташес Гегамян	9	29	18	26	16	9	3	110
Арман Меликян	9	23	21	4	5	8	6	76
Тигран Карапетын	8	19	18	9	9	4	3	70
Арам Арутюнян	7	10	20	3	9	6	1	56

Таблица 9

**Число публикаций, содержащих упоминания о
предвыборных программах кандидатов**

	"Азг"	"Аравот"	"Айастан Анрапетутюн"	"Айкакан жаманак"	"168 жам"	"Голос Армении"	"РА"	Всего
Левон Тер-Петросян	15	20	10	9	10	8	2	74
Серж Саркисян	6	8	8	3	10	7	6	48
Ваган Ованнесян	9	10	9	2	6	3	1	42
Артур Багдасарян	8	11	9	1	7	3	2	41
Арташес Гегамян	7	13	8	0	5	2	2	37
Вазген Манукян	6	8	9	3	3	3	2	34
Арман Меликян	6	12	7	0	2	3	4	34
Тигран Карапетын	5	5	7	1	2	1	1	22
Арам Арутюнян	5	5	6	0	3	2	1	22

РАЗДЕЛ II.

ОСВЕЩЕНИЕ АКТУАЛЬНЫХ ПРОБЛЕМ В ПЕРИОД ВЫБОРОВ В ОРГАНЫ МЕСТНОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ-2008

Выборы в органы местного самоуправления (ОМС) в подавляющем большинстве из 926 общин Армении проходили в сентябре-октябре 2008. В период исследования (1-30 сентября 2008) выборы состоялись во всех 12 общинах Еревана. Так, 7 сентября в столичных общинах Арабкир, Канакер-Зейтун, Нубарашен, Эребуни и 28 сентября в Кентроне, Нор Норке были избраны руководители администраций (тахапеты) и члены Советов старейшин. В 6 других общинах столицы прошли только выборы в Советы старейшин: 7 сентября - в Ачапняке и Малатии-Себастии, 28 сентября - в Аване, Давиташене, Норк-Мараше, Шенгавите. Помимо этого, период исследования охватил начальную стадию избирательных кампаний в 281 общинах 4 областей страны (Араратской, Вайоц Дзорской, Котайкской, Сюникской), в которых выборы были назначены на 12 октября 2008.

Можно констатировать, что в период исследования выборы в органы местного самоуправления не были главной темой для исследуемых СМИ. 7 изданий в совокупности (118 выпусков) затронули тему исследования лишь в 182 публикациях, в которых содержалось 212 упоминаний. Лидерами по количеству публикаций стали "Айкакан жаманак" - 53, "Аравот" - 50 и "168 жам" - 34, тогда как официальные "Айастан Анрапетутюн" и "Республика Армения" посвятили выборам в ОМС всего 17 и 2 публикации соответственно (*см. таблицу 10*). При этом последняя в течение сентября не информировала даже об исходе выборов в общинах Еревана.

Отметим, что похожая картина наблюдалась и в других СМИ, в частности, вещательных, ставших предметом параллельного исследования Ереванского пресс-клуба.

Наибольшее количество упоминаний получил тематический блок "Организация и проведение выборов" - 169, или 79.7%. Данный факт отражает общую тенденцию освещения выборов разных уровней армянскими СМИ: их в большей степени интересуют событийный ход и результаты собственно выборов, но не содержание предвыборных программ, различные проблемы, затрагиваемые до, во время и после избирательных кампаний.

Блоку "Законодательство о выборах, бюджеты общин, деятельность органов местного самоуправления, ее прозрачность и подотчетность обществу" было посвящено 26 упоминаний (12.3%). И это несмотря на то обстоятельство, что выборы, в частности в органы местного самоуправления столицы, проходили на фоне изменения статуса Еревана, предусмотренного обновленной Конституцией 2005. Согласно Основному Закону и прошедшему первое чтение законопроекту "О местном самоуправлении и территориальном управлении в городе Ереване", столица страны приобретает статус общины с избираемым органом представительной власти и мэром, и весь этот процесс должен быть

завершен не позднее 6 декабря 2009. Ныне существующие столичные общины будут упразднены. Однако эти коренные преобразования не вызвали особого интереса СМИ даже в период, когда в последний раз избирались главы общинных администраций и Советы старейшин.

Кроме того, фактор законодательства оказался в ходе выборов актуальным также в плане освещения кампании в СМИ, однако и этот аспект не удостоился должного внимания журналистов. В отличие от общенациональных выборов, агитация в период выборов в ОМС законодательно никак не регулируется, что создает многочисленные дополнительные проблемы в плане равного доступа кандидатов к СМИ, разграничения агитационных и редакционных материалов и т.д. Актуальность этих проблем еще более возрастает в связи с ожидаемыми выборами представительского органа и руководителя общины Ереван. Не вызывает сомнений, что эти выборы будут находиться в центре внимания общенациональных и столичных СМИ, и отсутствие должного законодательного регулирования станет серьезным препятствием для проведения кампании в соответствии с демократическими нормами.

"Проблема трансформации выборов в ОМС в политический процесс" получила лишь 2 упоминания. Эту тему в сентябре в контексте с упомянутым выше законопроектом "О местном самоуправлении и территориальном управлении в городе Ереване" по одному разу затронули лишь "Республика Армения" и "Голос Армении". Отсутствие интереса к этой проблематике трудно объяснимо, особенно с учетом того обстоятельства, что впервые возможность непосредственного участия (выдвижения кандидатов) в выборах в ОМС получают политические партии. Более того, выборы Совета старейшин Еревана станут первыми в истории Республики Армения, где будет реализована стопроцентно пропорциональная избирательная система.

Фактически, несмотря на осуществляемые коренные законодательные преобразования, выборы в ОМС продолжают восприниматься, в основном, не как политический процесс, а как кампания, в которой ключевую роль играют родственные, соседские, лично-групповые связи. Соответственно, в центре внимания оказываются не программы кандидатов, а их личности. Это частично обусловлено и пассивным отношением большинства политических сил к выборам на этом уровне.

Проблемы общегосударственного развития вообще не связывались СМИ с проведением выборов в органы местного самоуправления, и по этой теме не зафиксировано ни единого упоминания (*см. таблицу 11*).

Отметим, что исследуемые СМИ не использовали имеющиеся возможности и не уделили достаточного внимания и другим важным темам. Так, лишь в одном интервью кандидата на должность главы общины (действующего тахапета общины Нор Норк Давида Петросяна, баллотирующегося вновь на ту же должность, "Айастани Анрапетутюн" от 26 сентября 2008) содержалось упоминание о его программе. Не было предпринято попыток представить точки зрения специалистов или баллотирующихся кандидатов относительно ряда предложенных правительством (проект Закона РА "О финансовом выравнивании") или

обсуждаемых на протяжении сентября в Национальном Собрании РА законопроектов в сфере местного самоуправления (пакет поправок к законам "О местном самоуправлении", "Об муниципальной службе"). Не затрагивался также актуальный для Армении вопрос о целесообразности укрупнения малочисленных сельских общин.

Несмотря на то, что в течение последних лет, предшествовавших выборам, общественность волновал целый ряд проблем, связанных с Ереваном, должного освещения в ходе предвыборной кампании в столичных общинах они не получили. Речь идет, в частности, о градостроительстве, охране зеленых насаждений, отчуждения собственности граждан. По этим вопросам в столице наблюдался рост общественной активности, ряд исков подан в Европейский суд по правам человека, но избирательный процесс и его освещение эти явления заделали в крайне малой степени.

Приведенные выше цифры и анализ публикаций свидетельствуют, что в целом исследованные СМИ придерживались пассивной тактики, отдавая очевидное предпочтение сугубо событийно-новостному освещению. Как видно из таблицы 10, наибольшее количество материалов о выборах было опубликовано в течение второй и четвертой недели сентября, т.е. в дни, непосредственно предшествующие и следующие за выборами 7 и 28 сентября в нескольких общинах столицы Армении. В промежутке же между выборами, в третью неделю сентября, количество публикаций оказалось намного меньше.

Внимание СМИ к выборам в различных общинах было неравномерным. В целом, наибольший интерес у печатных изданий вызывали выборы в тех столичных общинах, где на должность руководителя администрации баллотировались кандидаты как от партий правящей коалиции, так и от оппозиционных (Арабкир, Канакер-Зейтун, Кентрон). Следует отметить, что при этом, сами кандидаты воздерживались от негативных оценок по отношению друг к другу (если не затрагивался вопрос нарушений в ходе агитации или во время выборов). Однако отдельные СМИ давали негативные оценки отдельным кандидатам (например, "Голос Армении" - кандидату на должность руководителя общины Кентрон Арапату Зурабяну, как представителю оппозиции, а "Айкакан жаманак" - его сопернику, действующему тахапету Гагику Бегларяну, как представителю власти).

Меньший интерес СМИ проявили к выборам в тех общинах, в которых в числе кандидатов были два представителя от одной из партий правящей коалиции, Республиканской партии Армении (Нор Норк). И почти не вызывали интереса выборы в общинах, где баллотировался единственный кандидат (Нубарашен, Эребуни), и исход которых был, по сути, предопределен. Иначе говоря, наибольшее внимание вызывали ситуации, где присутствовали политический коллизии. Однако и в подобных случаях акцент делался не на конкретные программы кандидатов, связанные именно с их общиной, а на противостояние политических сил, которые за ними стоят. В частности, выборы в общине Кентрон Еревана воспринимались в определенном смысле как продолжение борьбы на последних президентских выборах между Сержем Саркисяном (избранным президентом РА и лидером Республиканской партии Армении) и Левоном

Тер-Петросяном, поддержанным в том числе Армянским общенациональным движением, которое возглавляет Арарат Зурабян.

Неравномерным был и интерес отдельных СМИ к выборам глав администраций в различных общинах. Так, например, газета "168 жам" была более активна во вторую неделю сентября, в особенности - по отношению к выборам в Арабкире, а "Аравот" - в четвертую неделю, уделив наибольшее внимание выборам в Кентроне. При этом заслуживает быть отмеченным тот факт, что оба издания предоставляли слово как кандидатам от правящей партии, так и представителям оппозиции, воздерживаясь от негативных оценок и комментариев.

Что же касается выборов членов Советов старейшин, то их освещение было чрезвычайно скудным. Подавляющее количество упоминаний содержало лишь "сухую" информацию о "конкурсе": сколько кандидатов, на сколько вакантных мест претендует. Исключением стали лишь освещение инцидента в Канакер-Зейтуне, когда за несколько дней до выборов кандидат в Совет старейшин и друг действующего руководителя общины, вновь баллотирующегося на эту должность, устроил погром в предвыборном штабе другого кандидата в тахапеты, а также информация (только в одном издании) о том, что в Совет старейшин общины Кентрон был избран один представитель оппозиционной партии.

В целом исследованные издания уделяли мало внимания жизни и проблемам регионов в контексте выборов в ОМС. Помимо Еревана, если не учитывать сообщения ЦИК о датах проведения выборов и баллотирующихся кандидатах, в период исследования освещалась предвыборная ситуация в Масисе и селе Гетапня Араратской области (дата выборов - 12 октября), Эчмиадзине, Ванадзоре (19 октября), а также в Аштараке, Гюмри и нескольких других общинах Ширакской области (26 октября). Иначе говоря, внимание было уделено всего лишь десятку из более чем 800 общин, в которых в октябре были назначены выборы. Отметим, что интерес к перечисленным выше городским общинам (в особенности к Эчмиадзину, Ванадзору, Гюмри) также был обусловлен остротой соперничества между потенциальными или баллотирующимися кандидатами и его подоплекой.

Агитационные материалы или заявления кандидатов (политическая реклама) не всегда отмечались в газетах соответствующим знаком.

В статье "Арабкир. Ситуация накаляется" ("Голос Армении" от 2 сентября) было приведено высказывание действующего руководителя общины Арабкир Еревана Овика Шагиняна: "Несмотря на то, что выборы ереванских тахапетов охватывают только год, так как предстоит принятие закона "О Ереване" (имеется в виду вышеупомянутый законопроект "О местном самоуправлении и территориальном управлении в городе Ереване" - *прим.ред.*), но если бы выборы были только на день, я б все равно выдвинул свою кандидатуру, чтобы служить своей общине". Это высказывание газета прокомментировала следующим образом: "И это чистая правда, ибо простым смертным даже вообразить себе трудно, какие доходы и прибыли сулит скромная на первый взгляд должность тахапета при "умелом" подходе". Подобный комментарий мог быть более

обоснованным, если бы журналист сопровождал его, скажем, данными из деклараций о доходах действующих руководителей общины или иными фактами. Помимо этого, далеко не каждому читателю известна суть упомянутого законопроекта, который и самим автором высказывания интерпретируется неверно, поэтому приведенный комментарий журналиста нельзя считать адекватным.

Приведем и другой пример: "Между прочим, если законопроект будет принят и вступит в силу (проектом предусмотрено проведение выборов Совета старейшин Еревана до 1 января 2009, что практически не представляется возможным), то после этих выборов столичные общины будут считаться реорганизованными как Ереванская община, и их имущество на правах собственности будет передано городу. Что касается страстей, разгоревшихся в последние дни вокруг выборов префектов в некоторых общинах Еревана, - они достаточно оправданы. П. 12 ст. 117 тех же переходных положений реформированной Конституции гласит: "В городе Ереване органы местного самоуправления формируются не позднее чем в течение двух лет после принятия соответствующего закона. До этого местное самоуправление и территориальное управление в городе Ереване осуществляется в порядке, установленном действующим законодательством". Так что кандидаты, вступившие в борьбу, прекрасно знают: даже после принятия данного закона в течение почти трех лет они смогут спокойно править в своих вотчинах..." (статья "Государство в государстве", "Республика Армения" от 5 сентября 2008). В данной публикации ситуация с реформированием столичных органов местного самоуправления также представляется недостаточно корректно: как нами было отмечено выше, согласно Основному Закону и законопроекту "О местном самоуправлении и территориальном управлении в городе Ереване", столица страны приобретает статус общины с избираемым органом представительной власти и мэром, и весь этот процесс должен быть завершен не позднее 6 декабря 2009.

Можно констатировать, что в целом исследованные СМИ в период выборов в органы местного самоуправления:

- уделили недостаточно внимания процессу выборов в целом, не осветили ряд связанных с ним актуальных аспектов (проводимое Ереванским пресс-клубом параллельное исследование вещательных СМИ показало, что отмеченный недостаток является характерным для информационной сферы вообще);
- не сумели в полной мере исполнить роль трибуны, одинаково доступной для кандидатов в ОМС и выявляющей их подготовленность как потенциальных избранников;
- не способствовали тому, чтобы избирательная кампания стала поводом для озвучивания, обсуждения и дальнейшего решения насущных проблем;
- в недостаточной степени содействовали утверждению в обществе политической толерантности и в определенной степени сами способствовали обострению внутривнутриполитической ситуации.

Главными причинами этого стали, вероятно, отсутствие у СМИ четкой редакционной политики в вопросе освещения выборов в органы местного самоуправления, а также, как отмечалось выше, отсутствие законодательного регулирования деятельности СМИ, традиционно низкий уровень заинтересованности большинства политических сил в выборах на местном уровне, восприятие обществом ОМС как неполитических органов, избрание в которые не связано с борьбой идей и программ.

Таблица 10

**Количество публикаций о выборах в органы местного самоуправления
(1-30 сентября 2008)**

Издания	Дни исследования					
	02-06 сентября	09-13 сентября	16-20 сентября	23-27 сентября	30 сентября	Всего
“Азг”	4	6	2	2	1	15
“Аравот”	7	9	4	26	4	50
“Айастані Анрапетутюн”	5	2	1	7	2	17
“Айкакан жаманак”	12	12	5	19	5	53
“168 жам”	5	14	5	6	4	34
“Голос Армении”	2	1	2	4	2	11
“Республика Армения”	1	1	-	-	×	2
Всего	36	45	19	64	18	182

Таблица 11

**Тематика освещения выборов в органы местного самоуправления
(1-30 сентября 2008)**

Издания	Темы	Дни исследования				Всего
		Законь, бюджеты, деятельность, ее прозрачность*	Организация и проведение выборов	Трансформация выборов в политический процесс	Проблемы развития отдельных общин	
“Азг”		1	15	-	1	17
“Аравот”		6	45	-	9	60
“Айастані Анрапетутюн”		2	17	-	-	19
“Айкакан жаманак”		7	52	-	3	62
“168 жам”		7	28	-	1	36
“Голос Армении”		1	11	1	1	14
“Республика Армения”		2	1	1	-	4
Всего		26	169	2	15	212

* полные названия тем приведены в методике исследования

ПЕРЕЧЕНЬ И КРАТКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ИССЛЕДОВАННЫХ СМИ

“Азг” - ежедневная газета (пять раз в неделю). Основана в 1991.
Учредитель - ООО “Ежедневная газета “Азг”. Стандартный объем - 2 п.л.
(8 стр. формата А3). Заявленный тираж - 3,000 экз.

“Аравот” - ежедневная газета (пять раз в неделю). Основана в 1994.
Учредитель - ООО “Ежедневная газета “Аравот”. Стандартный объем - 2
п.л. (8 стр. формата А3). Заявленный тираж - 4,600 экз.

“Айастанн Анрапетутюн” - ежедневная газета (пять раз в неделю).
Основана в 1990. Учредитель - ЗАО “Анрапетутюн”. Стандартный объем -
4 п.л. (8 стр. формата А2). Заявленный тираж - 6,000 экз.

“Айкакан жаманак” - ежедневная газета (пять раз в неделю). Основана в
1997. Учредитель - ООО “Дарескизб”. Стандартный объем - 2 п.л. (8 стр.
формата А3). Заявленный тираж - 9,500 - 10,500 экз.

“168 жам” - газета (три раза в неделю). Основана в 2004. Учредитель -
ООО “168 жам”. Стандартный объем - 4 п.л. (16 стр. формата А3).
Заявленный тираж - 5,000 экз.

“Голос Армении” - русскоязычная газета (три раза в неделю). Основана в
1991. Учредитель - ООО “Голос”. Стандартный объем - 4 п.л. (8 стр.
формата А2). Заявленный тираж - 3,500 экз.

“Республика Армения” - русскоязычная газета (два раза в неделю).
Основана в 1990. Учредитель - ЗАО “Айастанн Анрапетутюн - Республика
Армения”. Стандартный объем - 2 п.л. (8 стр. формата А3). Заявленный
тираж - 1,500 экз.